

Jakub Krysa*

Niejednolitość terytorialna prawa hiszpańskiego a prawo prywatne międzynarodowe

Abstract: The aim of the article is to present the issue of territorial non-uniformity of law in the context of private international law and internal regulations of countries whose legal systems are non-uniform. Determining the applicable law within such countries may cause several difficulties, unable to be solved only by application of the private international law. Therefore in such situations it is necessary to apply its internal collision norms.

The article presents the issue of territorial non-uniformity of law from two different perspectives. The first one consists on analyzing the matter of non-uniformity of law from the point of view of both Polish and foreign regulations of private international law. The analysis in this regard is conducted on the basis of Polish Acts on Private International Law from 2011, 1965 and 1926 as well as the EU regulations. One of the most common ways of dealing with the problem of inter-regional conflict of laws consists on that if within the country whose law is applicable there are in force several distinctive legal systems, then the law of this country shall specify which of these systems shall apply. Such solution was adopted also by the Polish Act of Private International Law from 2011.

The second perspective presents the issue of territorial non-uniformity of law from the point of view of Spanish inter-regional regulations. These norms specify the applicable law within the framework of legal relations limited to Spain, however they can also apply for those legal relations which include a foreign element. In such case the norms of inter-regional law complement the norms of private international law. The article presents the rules of Spanish inter-regional law in the historical, systems and practical view. The analysis is conducted on the basis of Spanish legislation, jurisprudence and legal doctrine.

Descriptive and comparative character of the article provides a comprehensive view of the issue of territorial non-uniformity of law as well as possible ways of its regulation

* Mgr, Akademia Leona Koźmińskiego w Warszawie, doktorant w Katedrze Prawa Prywatnego.

both in Polish and foreign private international law. It also helps to answer the question of how to specify the applicable law if the Spanish law shall apply.

Keywords: private international law, inter-regional law, Spanish law, non-uniformity of law, inter-regional conflict of laws, regional affiliation, Derecho foral, Derecho inter-regional, vecindad civil

1. Uwagi wstępne

Podstawową funkcją prawa prywatnego międzynarodowego w jego kolizyjnej części jest rozgraniczenie sfer działania systemów prawnych różnych państw, przez wskazanie jednego z nich jako właściwego dla oceny danego stosunku prawnego¹. W niektórych przypadkach jednak, tak sformułowane określenie prawa właściwego nie przesądza ostatecznie, które prawo powinno zostać zastosowane. Z sytuacją taką mamy do czynienia wtedy, gdy w obrębie jednego porządku prawnego obowiązuje kilka zespołów norm. Zagadnienie to w nauce prawa prywatnego międzynarodowego przyjęto określać mianem prawa niejednolitego.

Niejednolitość prawa prowadzi do konfliktu norm, który w zależności od podłoża niejednolitości danego systemu prawnego może przybrać postać konfliktu interlokalnego (konflikt między różnymi zespołami norm obowiązującymi na poszczególnych obszarach tego samego państwa, np. w stanach, wspólnotach autonomicznych, kantonach, republikach), interpersonalnego (konflikt zespołów norm obowiązujących w różnych zakresach osobowych) lub intertemporalnego (konflikt zespołów norm zmieniających się w czasie)². Prawo niejednolite może być ujmowane wąsko, gdy dotyczy tylko norm prawa merytorycznego³, lub szeroko, gdy oprócz norm merytorycznych niejednolitość dotyczy także norm procesowych i kolizyjnych⁴. Problem niejednolitości prawa na gruncie prawa prywatnego międzynarodowego może zostać rozstrzygnięty w dwojaki sposób⁵.

¹ M. Pazdan: *Prawo prywatne międzynarodowe*. Warszawa 2012, s. 20.

² Tak np. B. Walaszek, M. Sośniak: *Zarys prawa międzynarodowego prywatnego*. Warszawa 1973, s. 99—100. Por. także W. Popiołek: *Prawo niejednolite w polskim prawie prywatnym międzynarodowym*. W: *Rozprawy cywilistyczne. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Edwardowi Drozdowi*. Red. M. Pecyna, M. Podrecka, J. Pi-suliński. Warszawa 2013, s. 694—695.

³ Por. M. Pazdan: *Prawo prywatne...*, s. 70.

⁴ Por. B. Walaszek, M. Sośniak: *Zarys prawa...*, s. 100.

⁵ Zob. W. Popiołek: *Prawo niejednolite...*, s. 695—696.

W pierwszej kolejności wskazówki co do sposobu określania prawa właściwego w sytuacji niejednorodności prawa danego państwa mogą zawierać normy państwa „wskazującego”. Obecnie, ze względu na multi-centriczność systemów prawa, normy te pochodzą najczęściej z krajowych ustaw o prawie prywatnym międzynarodowym, jak również z międzynarodowych konwencji i rozporządzeń i to z nich może wynikać wprost, który z podsystemów prawa niejednorodnego państwa „wskazane-go” znajdzie zastosowanie w konkretnym stanie faktycznym⁶. Takie rozwiązanie należy jednak odróżnić od określenia właściwości prawa przez subokreślnik temporalny normy kolizyjnej, który jest jedynie czasowym punktem odniesienia⁷. Nie determinuje on bowiem konieczności zastosowania konkretnego zespołu norm, lecz precyzuje moment właściwy dla jego ustalenia.

Drugim z możliwych sposobów rozstrzygania konfliktów interlokalnych, interpersonalnych lub intertemporalnych w obrębie państwa „wskazanego”, w którym obowiązują zróżnicowane zespoły norm merytorycznych, procesowych lub kolizyjnych, jest posłużenie się normami wewnętrznymi tego państwa. Tego rodzaju prawo w literaturze przyjęto nazywać prawem międzydzielnicowym, interlokalnym lub interregionalnym, w przypadku gdy rozstrzyga ono konflikty na gruncie prawa niejednorodnego terytorialnie, prawem międzyczasowym lub intertemporalnym, gdy rozstrzyga ono o prawie właściwym w sytuacji czasowej niejednorodności danego systemu prawnego, oraz prawem międzyosobowym lub interpersonalnym w przypadku niejednorodności prawa o charakterze personalnym. Jak słusznie zauważa się w literaturze, prawo to stanowi *de facto* „przedłużenie”⁸ norm prawa prywatnego międzynarodowego, „doprowadzając jego rozstrzygnięcia do końca”⁹. W dalszej części artykułu ten sposób określania prawa właściwego zostanie omówiony na przykładzie hiszpańskich przepisów prawa międzydzielnicowego.

⁶ M. Sośniak: *Prawo prywatne międzynarodowe*. Wyd. 3. zm. Katowice 1991, s. 73.

⁷ M. Pazdan: *Prawo prywatne...*, s. 71.

⁸ B. Walaszek, M. Sośniak: *Zarys prawa...*, s. 100.

⁹ M. Sośniak: *Prawo prywatne...*, s. 73.

2. Prawo niejednolite w polskiej ustawie o prawie prywatnym międzynarodowym

W pierwszej kolejności należy zwrócić uwagę, że rozpatrywanie zagadnienia niejedności prawa na gruncie ustawy z dnia 4 lutego 2011 r. Prawo prywatne międzynarodowe¹⁰ [dalej: ustawa z 2011 r.] odnosi się jedynie do ograniczonego zakresu spraw. Dotyczyło to także, choć nie od samego początku obowiązywania, ustawy Prawo prywatne międzynarodowe z dnia 12 listopada 1965 r.¹¹ [dalej: ustawa z 1965 r.], z której, wraz z wejściem w życie aktów prawa unijnego o zasięgu ogólnoeuropejskim, zostały „wyjęte” pewne kategorie spraw. Mowa tu przede wszystkim o zobowiązaniach umownych i pozaumownych, sprawach z zakresu władzy rodzicielskiej i kontaktów z dzieckiem, zobowiązaniach alimentacyjnych oraz o sprawach spadkowych, przy czym w przypadku tych ostatnich, w odniesieniu do dziedziczenia po osobach zmarłych przed dniem 17 sierpnia 2015 r., ciągle stosuje się polską ustawę o prawie prywatnym międzynarodowym. Pozostałe kategorie, co do zasady, podlegają natomiast regulacji krajowej. Wymienione wyżej akty prawne pochodzenia europejskiego zawierają natomiast własne normy wskazujące prawo właściwe w przypadku państwa o niejednocym systemie prawnym.

Zgodnie z art. 9 ustawy z 2011 r., jeśli w państwie, którego prawo jest właściwe, obowiązują różne systemy prawne, prawo tego państwa wskazuje, który z tych systemów należy zastosować. Ponadto zdanie drugie tego przepisu stanowi, że w razie braku takiego wskazania stosuje się ten z tych systemów, który jest najściślej związany z danym stosunkiem prawnym. Pierwsze zdanie tego artykułu jest dokładnym odwzorowaniem regulacji zawartej w art. 5 ustawy z 1965 r., z czego jednoznacznie wynika, że w dalszym ciągu owa różnorodność systemów prawnych może przybierać formę konfliktu norm o charakterze interterytorialnym, interpersonalnym lub intertemporalnym. Na uwagę zasługuje fakt, że w ustawie z 2011 r., podobnie zresztą jak uczyniono to na gruncie ustawy z 1965 r., ustawodawca polski posłużył się sformułowaniem „różne systemy prawne”. Inaczej natomiast kwestia ta została uregulowana w Ustawie z dnia 2 sierpnia 1926 r. o prawie właściwym dla stosunków prywatnych międzynarodowych¹² [dalej: ustawa z 1926 r.], gdzie w odniesieniu do państwa, którego prawo zostało wskazane jako właściwe, była mowa o obowiązywaniu na jego terytorium „odmiennych praw cywilnych”. Po-

¹⁰ Dz.U. 2011, nr 80, poz. 432.

¹¹ Dz.U. 1965, nr 46, poz. 290.

¹² Dz.U. nr 101, poz. 581.

nadto na gruncie ustaw z 2011 r. oraz 1965 r. nie wspomina się, tak jak czyniła to ustawa z 1926 r., że chodzi o prawo „wewnętrzne”¹³. Zmianom tym nie można jednak przypisywać znaczenia merytorycznego. Ponieważ wszystkie te ustawy swoimi regulacjami obejmowały prawo prywatne, za niedopuszczalne należałoby więc uznać rozszerzenie zakresu ich obowiązywania na inne dziedziny prawa. Przyczyn odejścia od pierwotnego brzmienia tego przepisu należy upatrywać w zmianie, jaka dokonała się w polskim prawie prywatnym wraz z wejściem w życie Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego z dnia 25 lutego 1964 r. oraz Kodeksu cywilnego z dnia 23 kwietnia 1964 r. Dalsze posługiwanie się określeniem „odmienne prawa cywilne”, w świetle rozdzielenia na gruncie polskiego prawa prywatnego prawa cywilnego i prawa rodzinnego i opiekuńczego, mogłoby bowiem prowadzić do błędnej wykładni normy zawartej w art. 9 ustawy z 2011 r. oraz art. 5 ustawy z 1965 r., zawężając ich zakres tylko do spraw cywilnych w rozumieniu polskiego kodeksu cywilnego, wyłączając tym samym z zakresu jej regulacji stosunki rodzinne i opiekuńcze. Używając sformułowania „różne systemy prawne”, polski ustawodawca dopuścił więc stosowanie wewnętrznego prawa kolizyjnego państwa o niejednorodnym systemie prawnym w odniesieniu do ogółu spraw z zakresu prawa prywatnego.

Regulacja kwestii prawa niejednorodnego w ustawie z 2011 r. została jednak wzbogacona o dodatkowe rozwiązanie, którego pozbawione były dwie poprzednie ustawy o prawie prywatnym międzynarodowym. W zdaniu drugim art. 9 polski ustawodawca postanowił bowiem, że w przypadku, gdy prawo państwa o niejednorodnym systemie prawnym nie wskazuje, który z partykularnych zespołów norm prawa prywatnego obowiązujących na jego terytorium powinien znaleźć zastosowanie w danej sytuacji faktycznej, należy posłużyć się tym z nich, który jest związany najściślej z danym stosunkiem prawnym. W takiej sytuacji ustalenie prawa właściwego w odniesieniu do państwa o niejednorodnym systemie prawnym nie musi odbywać się jednak wyłącznie na podstawie jego wewnętrznych norm kolizyjnych zawartych w przepisach, lecz także, co podkreślano na gruncie poprzednich ustaw¹⁴ oraz bezpośrednio w odniesieniu do regulacji z 2011 r.¹⁵, na podstawie obowiązujących w danym kraju norm kolizyjnych wynikających z praktyki orzeczniczej lub zwyczaju. Rozstrzygnięcie kwestii niejednorodności terytorialnej stanowi więc w takim przypadku

¹³ K. Przybyłowski: *Kodyfikacyjne zagadnienia polskiego prawa międzynarodowego prywatnego*. „Studia Cywilistyczne” [Kraków] 1964, T. 5, s. 16.

¹⁴ M. Sośniak: *Prawo prywatne...*, s. 73.

¹⁵ M. Czepelak: *Międzynarodowe prawo zobowiązań Unii Europejskiej. Komentarz do rozporządzeń rzymskich*. Warszawa 2012, s. 447.

problem poznania wewnętrznego prawa kolizyjnego danego państwa¹⁶. Należy więc uznać, że dopiero w przypadku niemożliwości ustalenia prawa właściwego organ stosujący prawo zobowiązany jest do samodzielniego określenia właściwego podsystemu prawnego na podstawie kryterium jego związku z danym stosunkiem prawnym. Czasem jednak i ta metoda nie daje jasnej odpowiedzi na pytanie, który z partykularnych zespołów norm powinien zostać zastosowany. Dzieje się tak zwłaszcza w sytuacji, gdy poza niejednolitością norm merytorycznych, dane państwo posiada także odrębne systemy norm kolizyjnych (np. Stany Zjednoczone). Do wejścia w życie ustawy o prawie prywatnym międzynarodowym z 2011 r. polska doktryna przyjmowała, że w takim przypadku należy posłużyć się polskimi normami kolizyjnymi¹⁷.

Powyższa norma, podobnie jak czyniła to regulacja zawarta w art. 25 § 2 ustawy z 1965 r. dotycząca wyboru prawa, nie określa jednak precyzyjnie przesłanek ścisłości tego związku. Nie wskazuje także, w jaki sposób organ orzekający powinien go ustalać, tym samym nietrudno oprzeć się wrażeniu, że ma ona bardzo ogólny charakter. Wydaje się, że dla rozstrzygnięcia tej kwestii organ każdorazowo będzie musiał wziąć pod rozwagę całość okoliczności towarzyszących danej sprawie¹⁸, a kluczowe w tym kontekście może się okazać dokonanie właściwej wykładni łącznika normy kolizyjnej.

Poszerzenie regulacji odnoszącej się do kwestii niejednolitego systemu prawnego dokonane w ustawie z 2011 r., nakazujące organowi orzekającemu odwołanie się do tego z podsystemów, który pozostaje w najściślejszym związku z danym stosunkiem prawnym, w sytuacji, gdy nie można ustalić go na podstawie wewnętrznych reguł kolizyjnych, poza znaczeniem funkcjonalnym, ma także doniosłość systemową. W praktyce bowiem całkowicie ogranicza ona zakres stosowania prawa właściwego do systemu prawnego państwa, który został wskazany jako właściwy, niezależnie od trudności, jakie napotka sąd przy jego ustalaniu. Wyklucza to zatem odwołanie się do art. 10 ust. 2 ustawy z 2011 r.¹⁹, zgodnie z którym, w przypadku niemożliwości stwierdzenia w rozsądnym terminie treści właściwego prawa obcego, należy stosować prawo polskie. Jak się wydaje, podstawową intencją ustawodawcy formułującego art. 9 było stworzenie takiego mechanizmu kolizyjnego, który pozwoliłby w pełni zrealizować zasadę stosowania prawa obcego w takim zakresie, w jakim

¹⁶ Zob. A. Mączyński: *Kodyfikacyjne zagadnienia części ogólnej prawa prywatnego międzynarodowego*. W: *Studia i rozprawy. Księga Jubileuszowa dedykowana profesorowi Andrzejowi Całusowi*. Red. A. Janik. Warszawa 2009, s. 440.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ M. Pazdan: *Prawo prywatne...*, s. 71.

¹⁹ Ibidem.

jest ono stosowane przez organy tego państwa. Z tego względu wyjście poza ramy wskazanego systemu prawnego i stosowanie zamiast niego prawa polskiego, zgodnie z brzmieniem art. 10 ust. 2, należy więc uznać za nieuzasadnione. W tym kontekście żadnych zmian nie wprowadza także ust. 1 art. 10, który w przypadku, gdy niemożliwe okazuje się ustalenie okoliczności, od których zależy właściwość prawa, nakazuje stosować prawo najściślej związane z danym stosunkiem prawnym, podobnie jak czyni to art. 9 w zdaniu drugim.

Inaczej natomiast kwestia ta kształtowała się na gruncie ustaw z 1926 r. oraz 1965 r. Regulacje zawarte w tych ustawach nie przesądzały jednoznacznie o tym, że poszukiwanie prawa właściwego w obrębie niejednolitego systemu prawa należało ograniczyć tylko do tego systemu. Omawiane w kontekście tych ustaw mechanizmy, polegające na określaniu prawa właściwego na podstawie wykładni łącznika normy kolizyjnej, pełniły w stosunku do wewnętrznych reguł kolizyjnych danego państwa jedynie funkcję komplementarną. Podobnie więc jak czyniły to przepisy ustawowe, nie zamykały drogi do posiłkowego stosowania polskiego prawa kolizyjnego w sytuacji, gdy ustalenie prawa właściwego okazywało się definitywnie niemożliwe. Wyraźną wskazówkę co do takiego sposobu rozstrzygania problemu niejednolitości prawa zawierał art. 39 ust. 2 ustawy z 1926 r. oraz art. 7 ustawy z 1965 r. Zgodnie z pierwszym z nich, w przypadku gdy nie można ustalić treści prawa obcego lub faktu, który w ostatnim rzędzie rozstrzygałby o prawie właściwym, władze polskie zobligowane są do stosowania prawa polskiego. Podobne unormowanie znalazło się także w ustawie z 1965 r., w której stwierdzono, że jeżeli niemożliwe jest ustalenie okoliczności, od których zależy właściwość określonego prawa obcego, albo gdy nie można ustalić treści tego prawa, również należy stosować prawo polskie. Ze względu na brak wyraźnej normy nakazującej ograniczenie poszukiwań prawa właściwego tylko do zakresu prawa państwa „wskazanego”, mającego niejednolity system prawny, tak jak czyni to ustawa z 2011 r., w przypadku gdy ustalenie treści norm międzydzielnicowych tego państwa okazywało się niemożliwe, analogicznie należało stosować polskie prawo kolizyjne, prowadzące do wskazania jednego z jego merytorycznych porządków prawnych.

3. Prawo niejednolite w świetle rozporządzeń Unii Europejskiej

3.1. Charakterystyka ogólna

Poza aktami normatywnymi pochodzenia krajowego, zagadnienie prawa niejednolitego zostało uregulowane także w aktach prawa pochodnego Unii Europejskiej²⁰. Mowa tu w szczególności o obowiązujących w Polsce Rozporządzeniach Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych²¹ [dalej: rozporządzenie Rzym I] oraz pozaumownych²² [dalej: rozporządzenie Rzym II], jak również o Rozporządzeniu w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego²³ [dalej: rozporządzenie w sprawach spadkowych]²⁴.

²⁰ Ponadto zagadnienie prawa niejednolitego zostało uregulowane w licznych umowach międzynarodowych wiążących Polskę, patrz.: art. 1 ust. 2 Konwencji dotyczącej kolizji praw w przedmiocie formy rozporządzeń testamentowych z dnia 5 października 1961 r. (Dz.U. z 16 grudnia 1969 r.); art. 14 i 15 Konwencji o uznawaniu rozwodów i separacji z dnia 1 czerwca 1970 r. (Dz.U. z 28 maja 2001 r.); art. 12 Konwencji o prawie właściwym dla wypadków drogowych z dnia 4 maja 1971 r. (Dz.U. z 15 kwietnia 2003 r.); art. 31 i 32 Konwencji dotyczącej cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę z dnia 25 października 1980 r. (Dz.U. z 25 września 1995 r.); art. 36 Konwencji o ochronie dzieci i współpracy w dziedzinie przysposobienia międzynarodowego z dnia 29 maja 1993 r. (Dz.U. z 17 maja 2000 r.); art. 47 i 48 Konwencji o jurysdykcji, prawie właściwym, uznawaniu, wykonywaniu i współpracy w zakresie odpowiedzialności rodzicielskiej oraz środków ochrony dzieci z dnia 19 października 1996 r. (Dz.U. z 11 czerwca 2008 r.); art. 15, 16, 17 Protokołu o prawie właściwym dla zobowiązań alimentacyjnych z dnia 23 listopada 2007 r. (Dz.U. z 16 grudnia 2009 r.).

²¹ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) Nr 593/2008 z dnia 17 czerwca 2008 r. w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych. Dz.U. z 2008 L 177/6.

²² Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) Nr 864/2007 z dnia 11 lipca 2007 r. dotyczące prawa właściwego dla zobowiązań pozaumownych. Dz.U. z 2007 L 199/40.

²³ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) Nr 650/2012 z dnia 4 lipca 2012 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego. Dz.U. z 2012 L 201/107.

²⁴ Ponadto zagadnienie prawa niejednolitego zostało uregulowane w obowiązującym w Polsce Rozporządzeniu Rady (WE) Nr 2201/2003 z dnia 27 listopada 2003 r. w spra-

Z istoty rozporządzeń wydawanych przez organy prawodawcze Unii Europejskiej wynika, że choć zachowują one swój wspólnotowy charakter, stają się jednocześnie integralną częścią krajowych porządków prawnych, bez potrzeby ich implementacji. Są zatem „przejawem najgłębszej ingerencji prawodawcy wspólnotowego w porządku prawne obowiązujące w państwach członkowskich”²⁵. W świetle zasady lojalności państw członkowskich wobec Unii Europejskiej, należy ponadto stwierdzić, że w dziedzinach i zakresie uregulowanych w rozporządzeniach są one zobowiązane do uchylecia wcześniejszych przepisów krajowych, które byłyby niezgodne z regulacjami wspólnotowymi, oraz do powstrzymania się od stanowienia takich przepisów w przyszłości²⁶. Wynika z tego, że w kontekście problemu niejednolitości prawa rozporządzenia unijne wyłączają, w zakresie w nich uregulowanym, stosowanie art. 9 polskiej ustawy o prawie prywatnym międzynarodowym z 2011 r., toteż w przypadku gdy normy kolizyjne rozporządzeń wskazują jako właściwe prawo państwa o niejednolitym systemie prawnym, rozstrzygnięcie tego problemu następuje wyłącznie na podstawie przepisów zawartych w tych rozporządzeniach²⁷.

Podobnie jak ustawy o prawie prywatnym międzynarodowym pochodzenia krajowego, także wymienione wcześniej rozporządzenia unijne zawierają przepisy części ogólnej, na którą składają się dwie grupy norm: „normy modyfikujące oraz precyzujące wskazanie”, jak również „normy oddziałujące na merytoryczne rozstrzygnięcie kwestii prawnej”²⁸. Do pierwszej z wymienionych grup norm należą przepisy regulujące kwestię prawa niejednolitego.

wie jurysdykcji, uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich i w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej. Dz.Urz. UE 2003 L 338/1 („Bruksela II-bis”) oraz nieobowiązującym w Polsce Rozporządzeniu Rady (UE) Nr 1259/2010 z dnia 20 grudnia 2010 r. w sprawie wprowadzenia w życie wzmocnionej współpracy w dziedzinie prawa właściwego dla rozwodu i separacji prawnej. Dz.Urz. UE 2010 L 343/10 („Rzym III”).

²⁵ S. Biernat, w: *Prawo Unii Europejskiej. Zagadnienia systemowe. Prawo materialne i polityki*. Red. J. Barcz. Warszawa 2006, s. I—200.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Zob. M. Czepelak: *Międzynarodowe prawo...*, s. 451.

²⁸ Ibidem, s. 443.

3.2. Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych i pozaumownych

Zagadnienie terytorialnej niejedności prawa w rozporządzeniach Rzym I i Rzym II zostało uregulowane przez ustawodawcę europejskiego w tożsamy sposób²⁹. Ponadto należy zauważyć, że redakcja art. 22 rozporządzenia Rzym I oraz art. 25 rozporządzenia Rzym II odnoszących się do tej kwestii wzorowana była na treści art. 19 konwencji rzymskiej z 1980 r. o prawie właściwym dla zobowiązań umownych³⁰. Mając zatem na uwadze, że problem terytorialnej niejedności prawa został uregulowany w identyczny sposób we wszystkich powyższych aktach normatywnych, poczynione w dalszej kolejności uwagi będą odnosiły się w równym stopniu do każdego z nich.

Jak już zasygnalizowano, wyróżnić można dwa podstawowe sposoby określania prawa właściwego przez normy „państwa wskazującego”. Pierwszy z nich opiera się na powiązaniu danego stosunku prawnego z określonym obszarem, na podstawie zachodzącej między nimi więzi ustalonej według kryterium wyznaczonego przez normę kolizyjną, czyli założeniu, że „sformułowanie »prawo państwa« nie dotyczy »państwa« w rozumieniu prawa międzynarodowego publicznego, ale takiej jednostki terytorialnej, na terytorium której obowiązuje odrębny system prawa zobowiązań”³¹. Drugi sposób natomiast zakłada, że prawo właściwe należy ustalać zgodnie z wewnętrznymi normami kolizyjnymi państwa „wskazanego”³². Choć polska ustawa o prawie prywatnym międzynarodowym z 4 lutego 2011 r. wyraźnie opowiada się za drugim z nich, na gruncie rozporządzeń Rzym I i Rzym II zdecydowano się na zastosowanie wariantu pierwszego.

Zgodnie z art. 22 ust. 1 rozporządzenia Rzym I (art. 25 ust. 1 rozporządzenia Rzym II), „w przypadku gdy państwo składa się z kilku jednostek terytorialnych, z których każda posiada własne normy prawne dotyczące zobowiązań umownych [pozaumownych — rozporządzenie Rzym II — J.K.], dla ustalenia prawa właściwego zgodnie z niniejszym rozporzą-

²⁹ W rozporządzeniach tych ograniczono się jedynie do uregulowania kwestii terytorialnej niejedności prawa, pomijając niejedność o charakterze temporalnym i personalnym.

³⁰ Konwencja o prawie właściwym dla zobowiązań umownych (80/934/ECC) z dnia 19 czerwca 1980 r. Dz.U. WE 1980 L 266/1.

³¹ Ibidem, s. 446.

³² M. Altenkirch: *Rome II Regulation: Pocket commentary*. Red. P. Huber. Monachium 2011, s. 420.

dzeniem każdą jednostkę terytorialną uważa się za państwo”. Odmienienie zatem niż postulowano w projektach rozporządzeń autorstwa Komisji Europejskiej, ostatecznie zdecydowano, by przy rozstrzyganiu konfliktu norm na tle niejednolitości prawa danego państwa zrezygnować ze stosowania jego interregionalnych reguł kolizyjnych oraz wskazywać prawo właściwe dla określonego stosunku prawnego na podstawie norm kolizyjnych zawartych w treści rozporządzenia, z tym wszakże zastrzeżeniem, że każdą jednostkę terytorialną w świetle jego przepisów należy uważać za osobne państwo. Regulacje te nie udzielają jednak odpowiedzi na wszystkie pytania związane ustalaniem prawa właściwego dla stosunków prawnych z zakresu zobowiązań umownych i pozaumownych. Wątpliwości w tym kontekście może budzić przede wszystkim definicja użytego przez ustawodawcę europejskiego pojęcia „jednostka terytorialna” oraz wskazanie prawa właściwego w przypadku wyboru prawa dokonanego przez strony zgodnie z postanowieniami art. 4 rozporządzenia Rzym I oraz art. 14 rozporządzenia Rzym II.

W nawiązaniu do tego należy stwierdzić, że „jednostka terytorialna”, o której mowa w art. 22 ust. 1 rozporządzenia Rzym I oraz art. 25 ust. 1 rozporządzenia Rzym II, to część obszaru państwowego posiadająca własny podsystem norm prawa prywatnego obowiązujących powszechnie na jego terytorium, niekoniecznie w formie odrębnej legislacji, stosowanych niekoniecznie przez partykularne organy władzy sądowniczej³³. We wszystkich zatem przypadkach, gdy treść postanowień rozporządzeń Rzym I oraz Rzym II zawiera zwrot „w tym samym państwie” pod pojęciem tym należy rozumieć „obszar tej samej jednostki terytorialnej mającej własne normy prawne dotyczące zobowiązań”³⁴.

Kolejna z wątpliwości, jaka nasuwa się w kontekście stosowania przepisów rozporządzeń rzymskich regulujących kwestię prawa niejednolitego, dotyczy przypadku, gdy strony dokonują wyboru prawa nie precyzując jednak, któremu z podsystemów prawa obowiązujących na terytorium danego państwa ma podlegać łączący je stosunek obligacyjny. Mimo braku wyraźnych regulacji normatywnych, wydaje się, że w takiej sytuacji w pierwszej kolejności zastosowaniu w drodze analogii podlegają normy kolizyjne zawarte w tekstach obu rozporządzeń³⁵. Gdyby jednak określenie prawa właściwego według powyższej reguły okazało się niemożliwe lub w sposób oczywisty prowadziło do błędnych rezultatów, to należałoby dopuścić stosowanie interlokalnych norm kolizyjnych „państwa wskaza-

³³ J. Bělohlávek: *Rozporządzenie Rzym I. Konwencja rzymska. Komentarz*. T. 2. C.H. Beck 2010, s. 526—527.

³⁴ Zob. M. Czepelak: *Międzynarodowe prawo...*, s. 450.

³⁵ J. Bělohlávek: *Rozporządzenie Rzym I...*, s. 526—527.

nego”³⁶. W ostatniej kolejności, w przypadku gdy państwo o niejednocalim systemie prawnym nie posiada jednak wewnętrznych reguł kolizyjnych rozstrzygających konflikty interterytorialne, dany stosunek obligacyjny powinien zostać poddany prawnu tego z obszarów, z którym jest on najściślej związany³⁷. Decyzja o wskazaniu prawa właściwego w tej sytuacji będzie jednak każdorazowo zależała od uznania sędziego rozpatrującego konkretną sprawę.

Na osobną uwagę zasługuje natomiast regulacja zawarta w art. 22 ust. 2 rozporządzenia Rzym I oraz w art. 25 ust. 2 rozporządzenia Rzym II. Zgodnie z ich treścią, „państwo członkowskie, w którym różne jednostki terytorialne mają własne normy prawne dotyczące zobowiązań umownych [pozaumownych — rozporządzenie Rzym II — J.K.], nie ma obowiązku stosowania niniejszego rozporządzenia w przypadku kolizji norm wyłącznie takich jednostek terytorialnych”. Prawodawca europejski pozostawia tym samym w gestii państw członkowskich decyzję o poddaniu interregionalnych konfliktów norm regulacjom zawartym w aktach normatywnych pochodzenia wspólnotowego lub wewnętrznym przepisom prawa międzydzielnicowego. Należy jednak podkreślić, że norma ta odnosi się jedynie do kolizji norm mających miejsce w obrębie tylko jednego państwa. W przypadku bowiem gdy dany stosunek prawny zawiera w sobie element zagraniczny (wykracza poza granice jednego kraju), podlega on automatycznie regulacji wspólnotowej, z pominięciem wewnętrznych przepisów prawa interregionalnego.

3.3. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady dotyczące prawa właściwego dla spraw spadkowych

Problem kolizji norm w odniesieniu do państw o niejednocalim systemie prawa został także uregulowany w uchwalonym 4 lipca 2012 r. rozporządzeniu w sprawach spadkowych.

Na wstępie należy zaznaczyć, że zgodnie z art. 84 tego rozporządzenia, część jego postanowień podlega zastosowaniu już od dnia 5 lipca 2012 r., kolejne weszły w życie 16 stycznia 2014 r., pozostałe zaś zaczną obowiązywać od 17 sierpnia 2015 r. Zgodnie z art. 75, rozporządzenie to nie stanowi przeszkody dla stosowania dotychczas obowiązujących konwencji międzynarodowych, w tym w szczególności konwencji haskiej z 5 października 1961 r. Ponadto, na podstawie art. 249 TWE, obowiązuje ono w całości i jest stosowane bezpośrednio we wszystkich państwach

³⁶ M. Altenkirch: *Rome II Regulation...*, s. 422.

³⁷ Ibidem.

członkowskich, co odróżnia je od Rozporządzenia Rady z dnia 20 grudnia 2010 r. w sprawie wprowadzenia w życie wzmocnionej współpracy w dziedzinie prawa właściwego dla rozwodu i separacji prawnej, którego zakres obowiązywania został ograniczony jedynie do kilku państw-członków Unii Europejskiej, z wyłączeniem państwa polskiego.

Regulacja kwestii prawa niejednolitego na gruncie rozporządzenia w sprawach spadkowych zdecydowanie różni się od analogicznych unormowań zawartych w rozporządzeniach Rzym I i Rzym II, upodabniając się pod tym względem do postanowień rozporządzenia w sprawie prawa właściwego dla rozwodu i separacji. W pierwszej kolejności na uwagę zasługuje fakt, że rozporządzenie to zawiera oddzielne normy kolizyjne dla kwestii konfliktów norm o charakterze interterytorialnym oraz interpersonalnym. W nawiązaniu do interterytorialnej kolizji praw art. 36 ust. 1 rozporządzenia w sprawach spadkowych stanowi, że w przypadku gdy prawo państwa wskazanego jako właściwe dla oceny danego stosunku prawnego ma charakter niejednolity terytorialnie, o poddaniu tego stosunku jednemu z partykularnych zespołów norm obowiązujących na jego terytorium decydują przepisy prawa międzydzielnicowego tego państwa. Regulacja ta zdecydowanie różni się więc od postanowień zawartych w rozporządzeniach Rzym I i Rzym II, których literalna interpretacja wykluczała stosowanie wewnętrznych reguł kolizyjnych państwa „wskazanego”. Mimo to art. 36 ust. 1, podobnie jak czyniły to art. 22 ust. 1 rozporządzenia Rzym I oraz art. 25 ust. 1 rozporządzenia Rzym II, posługuje się pojęciem „jednostka terytorialna”, w związku z czym spostrzeżenia dokonane wcześniej w tej materii zachowują swoją aktualność.

W dalszej kolejności art. 36 ust. 2 ustanawia pomocnicze reguły służące ustaleniu prawa właściwego w przypadku, gdy państwo o niejednolitym systemie prawnym, któremu według przepisów tego rozporządzenia podlega dany stosunek, nie posiada wewnętrznych reguł kolizyjnych rozstrzygających konflikty interlokalne. W świetle tej regulacji, prawo państwa, w którym zmarły miał miejsce zwykłego pobytu, należy utożsamiać z prawem jednostki terytorialnej, w której miał on miejsce zwykłego pobytu w chwili śmierci, prawo państwa, którego zmarły był obywatelem, jest prawem jednostki terytorialnej, z którą miał on najściślejszy związek, a prawo państwa, które inne elementy jako łączniki uznaje za właściwe, jest prawem jednostki terytorialnej, w której owe elementy się znajdują.

Ponadto na uwagę zasługuje fakt, że art. 36 w ust. 3 ustanawia szczególną regulację odnoszącą się do ustalania prawa właściwego dla oceny ważności formalnej pisemnych rozrządzeń na wypadek śmierci. Zgodnie z jego treścią, w przypadku braku przepisów prawa interregionalnego, prawo państwa wskazane jako właściwe dla oceny powyższej kwestii jest

prawem jednostki terytorialnej, z którą testator lub osoba, której dotyczy umowa spadkowa, miała najściślejszy związek, niezależnie od postanowień zawartych w ust. 2.

Z powyższego wynika więc, że ustawodawca europejski, inaczej niż miało to miejsce w przypadku rozporządzeń Rzym I oraz Rzym II, zdecydował się dać pierwszeństwo wewnętrznym regułom kolizyjnym państwa „wskazanego”, a w dalszej kolejności, w sytuacji gdy państwo to nie posiada odnośnych regulacji, poddał określenie prawa właściwego normom kolizyjnym zawartym w treści rozporządzenia w sprawach spadkowych, dostosowując je jednak do warunków interterytorialnego konfliktu norm. Rozwiązanie to łączy więc w sposób synkretyczny dwa różniące się modele określania prawa właściwego w odniesieniu do państw o niejednolitym systemie prawnym. Tak jak zostało już zasygnalizowane wcześniej, pierwszy z nich, znany choćby polskiej ustawie o prawie prywatnym międzynarodowym z 4 lutego 2011 r. lub niektórym obowiązującym w Polsce umowom międzynarodowym, odwołuje się do przepisów międzydzielnicowych państwa „wskazanego”, drugi natomiast, stosowany między innymi w rozporządzeniach Rzym I oraz Rzym II, zakłada rozstrzygnięcie tej kwestii na podstawie reguł kolizyjnych danego aktu normatywnego, które w tym wypadku „dookreślają” dokonane wcześniej wskazanie prawa właściwego.

Na osobną uwagę zasługuje także fakt, że rozporządzenie w sprawach spadkowych, podobnie jak to miało miejsce w odniesieniu do rozporządzeń Rzym I oraz Rzym II, nie reguluje kwestii prawa właściwego w sytuacji wyboru prawa państwa o niejednolitym systemie prawnym bez wyraźnego wskazania, któremu z partykularnych zespołów norm obowiązujących na jego terytorium ma podlegać dana czynność prawna. Mając na uwadze wcześniejsze ustalenia, należałoby stwierdzić, że w takiej sytuacji o wskazaniu prawa właściwego będą decydowały w pierwszej kolejności wewnętrzne przepisy kolizyjne tego państwa, w przypadku ich braku zaś — stosowane *per analogiam* normy kolizyjne ustanowione w rozporządzeniu.

Ostatnią kwestią związaną z zagadnieniem terytorialnej niejedności prawa na gruncie rozporządzenia w sprawach spadkowych jest stosowanie przepisów tego aktu w odniesieniu do wyłącznie wewnętrznych konfliktów norm, tzn. takich, które pozbawione są elementu obcego, nie wykraczając tym samym poza granice jednego państwa. Regulacja tej materii znajduje się w art. 38 rozporządzenia, który, analogicznie do podobnych unormowań zawartych w rozporządzeniach Rzym I i Rzym II, decyduje o poddaniu interregionalnych konfliktów norm jego regułom kolizyjnym lub wewnętrznym przepisom prawa międzydzielnicowego pozostawia w gestii państw członkowskich.

4. Niejednolitość terytorialna prawa hiszpańskiego

4.1. Uwagi wstępne

Z punktu widzenia obserwatora zewnętrznego, cechą dystynktywną prawa hiszpańskiego jest przede wszystkim jego terytorialna różnorodność. Powstanie niezależnych od siebie państw w wyniku wojen prowadzonych w czasach rekonkwisty, zróżnicowanie kulturowe oraz inne przyczyny natury polityczno-ekonomicznej doprowadziły do wykształcenia na poszczególnych obszarach państwa hiszpańskiego partykularnych podsystemów prawa cywilnego (*Derecho civil foral*), które wraz z prawem cywilnym obowiązującym powszechnie w postaci kodeksu cywilnego (*Derecho civil común*) stanowią dziś hiszpański system prawa prywatnego. Zagadnienie terytorialnej niejednolitości hiszpańskiego prawa prywatnego ma doniosłe znaczenie nie tylko z perspektywy stosunków prawnych niewykraczających poza granice Hiszpanii, tj. takich, które pozbawione są elementu zagranicznego, lecz także z punktu widzenia prawa prywatnego międzynarodowego. Niejednokrotnie bowiem okazuje się, że kolizyjnoprawne wskazanie prawa hiszpańskiego jako właściwego dla oceny danego stosunku prawnego nie rozstrzyga ostatecznie, który z partykularnych zespołów norm obowiązujących na terenie Hiszpanii znajdzie swe zastosowanie.

4.2. *Derecho común* i *Derecho foral*

Mimo że termin *fueros*, oznaczający przywileje królewskie nadawane istniejącym lub nowo powstałym municypiom na obszarach Kastylii i Aragonii, które w początkowym okresie swego funkcjonowania jedynie uzupełniały, a potem zastępowały ich prawo zwyczajowe³⁸, używany jest od XII w., pochodzące od niego określenie *Derecho foral* ma o wiele krótszą historię. Panujący w latach 1700—1724 oraz 1724—1746 król Filip V, znosząc regionalną autonomię ustawodawczą, zdecydował się zachować obowiązujące na poszczególnych obszarach Hiszpanii partykularne regulacje cywilnoprawne, nazywając je ustawodawstwem specjalnym lub *fuero provincial* (*fuero* prowincjonalnym). W hiszpańskiej historiografii odnotowuje się jednak, że określenie *Derecho foral* użył po raz pierwszy w Walencji, w połowie XVIII w., Don Gregorio Mayans

³⁸ „Fueros de Aragón”, w: *Enciclopedia Jurídica Española*. T. XVI. Barcelona 1910, s. 25.

y Siscar³⁹. W XIX i XX w. termin ten był często stosowany w hiszpańskiej literaturze prawniczej, czego zwieńczeniem było posłużenie się nim w artykułach tytułu wstępnego hiszpańskiego kodeksu cywilnego znolizowanego w 1974 r.⁴⁰

Mimo tak klarownego, jak mogłoby się wydawać, rozdzielenia stosunków zakresowych nazw *Derecho común* i *Derecho foral*, ich znaczenie i interpretacja w dzisiejszych czasach ciągle budzi wiele kontrowersji. Nie ulega wątpliwości, że genezy prawa hiszpańskiego w znaczeniu ogólnym należy upatrywać w partykularnych ustawodawstwach regionalnych, które w pierwszej fazie przybierały formę *fueros* miejskich (*fueros municipales*), a następnie, jako częściowo zunifikowane, *fueros* prowincjonalnych (*fueros provinciales*). Spośród tych ustawodawstw na plan pierwszy, ze względu na zasięg terytorialny, poziom zaawansowania oraz powszechność stosowania, wysunęło się prawo Kastylii, które przestano określać mianem *Derecho foral*, zastrzeżonym od tej pory dla tych regionów, które utraciwszy kompetencje stanowienia własnego prawa, zachowały swoje poprzednie prawodawstwa.

Mając na uwadze przytoczone spostrzeżenia, można wyróżnić trzy typy porządków prawnych obowiązujących obecnie na terenie Hiszpanii. Pierwszy z nich to prawo regionalne (*Derecho foral*) obowiązujące na określonych terytoriach państwa hiszpańskiego, drugi stanowi prawo bezwzględnie generalne (*Derecho común*), obowiązujące bez wyjątku na obszarze całego kraju, do którego można zaliczyć normy konstytucyjne, kodeksowe itp., trzeci zaś to prawo względnie generalne (*Derecho común no absolutamente general*), opierające się na prawie kastylijskim i obowiązujące w tych wspólnotach autonomicznych, które, poza Kastylią, nie posiadają własnych regulacji regionalnych⁴¹.

4.3. Terytorialny zakres obowiązywania prawa regionalnego

Hiszpański kodeks cywilny pozbawiony jest regulacji, które wskazywałyby jednoznacznie, na których obszarach i w których prawodaw-

³⁹ „Derecho foral”, w: *Enciclopedia Jurídica Española*. T. XI. Barcelona 1910, s. 137.

⁴⁰ Real decreto por el que se publica el Código Civil z 24 lipca 1889 r., BOE z 25 lipca 1889 r., wersja hiszpańskojęzyczna kodeksu cywilnego dostępna w Internecie: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1889-4763>; wersja anglojęzyczna: <http://www.mjjusticia.gob.es>; <http://world-intellectual-property-organization.com/wipolex/en/details.jsp?id=9338>; wersja niemieckojęzyczna: W. Peuster: *Código Civil. Das Spanische Zivilgesetzbuch*. Frankfurt am Main 2002; W. Sohst: *Das spanische Bürgerliche Gesetzbuch*. Berlin 2013.

⁴¹ Zob. C. Tobeñas: *Derecho civil español, común y foral*. Madryt 2005, s. 182.

stwach państwa hiszpańskiego zastosowanie znajdują normy prawa regionalnego. Artykuł 12 sprzed nowelizacji z 1978 r. wspominał co prawda o „provincjach i terytoriach, na których obowiązują *Derechos forales*”, ale nie precyzował zakresu terytorialnego ich obowiązywania. Wydaje się, że informacji na ten temat należy szukać w historii hiszpańskiej kodyfikacji oraz w ustawach podstawowych (*ley de base*), które zgodnie z art. 82 ust. 1 konstytucji z 1978 r.⁴² [dalej: konstytucja z 1978 r.], po uchwaleniu przez Kortezy nadają Rządowi uprawnienia do wydawania w ściśle określonych kwestiach dekretów legislacyjnych (*Decretos Legislativos*) z mocą ustawy⁴³.

Pierwszym ze źródeł poznania prawa, które wyraźnie definiowało terytoria, na których obowiązywało prawo regionalne, był Dekret królewski z 2 lutego 1880 r.⁴⁴ Stanowił on bowiem, że w skład Komisji Kodyfikacyjnej, mającej na celu opracowanie projektu nowego kodeksu cywilnego, wchodzić przedstawiciele Katalonii, Majorki, Aragonii, Nawarry, Kraju Basków oraz Galicji. Jednocześnie w tym samym dokumencie znalazło się zobowiązanie do uwzględnienia w nowym kodeksie, w możliwie jak najszerszym zakresie, regulacji pochodzących z *Derechos forales* obowiązujących na tych obszarach.

W dalszej kolejności, już po nowelizacji kodeksu cywilnego w 1889 r., na mocy Dekretu królewskiego z 24 kwietnia 1899 r.⁴⁵ powołano do życia lokalne komisje, których zadaniem było opracowanie projektu ustawy będącej kompilacją wszystkich dotychczas uchwalonych instytucji prywatnego prawa regionalnego, które należało zachować ze względu na ich znaczenie dla całego systemu prawnego państwa hiszpańskiego. W Dekrecie tym po raz kolejny wymieniono prawodawstwa Katalonii, Majorki, Aragonii, Nawarry, Kraju Basków oraz Galicji.

Taka kwalifikacja od samego początku budziła wiele kontrowersji, co bardzo dobrze widać na przykładzie Galicji. Choć w świetle prawa należałoby uznać, że region ten posiadał własne *Derecho foral*, o czym przesądzały wymienione wcześniej dekry, to z historycznego punktu widzenia taka kwalifikacja nie znajduje większego uzasadnienia. Regionalne prawodawstwo Galicji było bowiem kompilacją praw obowiązujących na terenie Kastylii i Leonu i jako takie nie wykształciło własnych, partykularnych rozwiązań prawnych (wyjątek stanowi konstrukcja galicyjskiej spółki rodzinnej), dlatego też trudno w tym przypadku mówić o jakiegokol-

⁴² Constitución Española, BOE nr 311 z 29 grudnia 1978 r.

⁴³ M. Supera-Markowska: *Zarys prawa hiszpańskiego i prawa polskiego*. Warszawa 2013, s. 46.

⁴⁴ Real Decreto z 2 lutego 1880 r. Gaceta 7 luty 1880 r.

⁴⁵ Real Decreto z 24 kwietnia 1899 r. Gaceta 25 kwietnia 1899 r.

wiek autonomii legislacyjnej⁴⁶. Mimo braku wyraźnych podstaw w postaci prawa stanowionego, Galicja odznaczała się bogactwem i złożonością norm prawa zwyczajowego, co — jak się wydaje — przesądziło o uznaniu jej podsystemu prawnego za *Derecho foral*.

W odniesieniu do Kraju Basków, na mocy Fuero Biskajskiego (*Fuero Vizcaya*), który następnie przybrał formę Kompilacji Regionalnego Prawa Cywilnego Biskaj i Alawy (*Compilación Foral de Derecho Civil de Vizcaya y Alava*) uchwalonej 30 lipca 1959 r. jako całościowy zbiór praw regionalnych tych prowincji, terytorialny zakres obowiązywania prawa regionalnego został *de facto* ograniczony tylko do prowincji Vizcaya (prowincje Alawy i Guipúzcoi podporządkowano legislacji kastylijskiej), z wyłączeniem gmin Bermeo, Durango, Ermuá, Guernica i Luno, Lanestosa, Lequeito, Marquina, Ochandiano, Ondárroa, Portugalete, Plencia, Valmaseda oraz miast Orduña i Bilbao⁴⁷. Należy dodać, że biskajskie *Derecho foral* obowiązuje także w miastach Llodio i Aramayona, położonych na obszarze prowincji Alawa⁴⁸.

W świetle przytoczonych spostrzeżeń za terytoria, na których obowiązuje regionalne prawo prywatne, można więc uznać obszary: Aragonii, Estremadury, Nawarry, Katalonii, Balearów, Walencji, niektórych prowincji i gmin Kraju Basków oraz Galicji, z tym jednak ograniczeniem, że w przypadku tej ostatniej za *Derecho foral* można uznać tylko obowiązujące na jej terytorium normy prawa zwyczajowego⁴⁹.

4.4. Regionalne prawo prywatne w świetle postanowień konstytucji z 1978 roku

Kompetencje legislacyjne w zakresie stanowienia własnego prawa cywilnego przyznawała regionom legitymującym się statutami autonomicznymi już konstytucja z 1931 r. Regulacje te, obowiązujące przez cały okres Drugiej Republiki, z wyłączeniem okresu wojny domowej, są uznawane za „protoplastę” obecnych norm konstytucyjnych⁵⁰. Hiszpańska konstytucja z 1978 r., korzystając z dorobku poprzedniczki, niewątpliwie zrewolucjonizowała funkcjonowanie hiszpańskiego systemu prawa cywil-

⁴⁶ C. Tobeñas: *Derecho civil...*, s. 331.

⁴⁷ Art. 2 *Compilación Foral de Derecho Civil de Vizcaya y Alava*, BOE nr 182 z 31 lipca 1959 r.

⁴⁸ *Ibidem*, art. 60.

⁴⁹ Por. C. Tobeñas: *Derecho civil...*, s. 333; M. Supera-Markowska: *Zarys prawa...*, s. 53.

⁵⁰ Zob. J.L. Lacruz Berdejo, w: *Elementos de derecho Civil*. T. 1. *Parte general*. Eds. J.L. Lacruz Berdejo, J. Delgado Echeverría. Madryt 2002, s. 82.

nego, w tym przede wszystkim jego regionalnych podsystemów. Wpływ, jaki na *Derechos forales* wywarła obecnie obowiązująca hiszpańska konstytucja, ma wymiar wieloaspektowy.

W pierwszej kolejności należy podkreślić, że konstytucja z 1978 r. przyznaje kompetencje legislacyjne w zakresie regionalnego prawa prywatnego tym wspólnotom autonomicznym, w których prawo to istniało wcześniej. Ich statuty autonomiczne traktują te uprawnienia, jako kompetencje wyłączne (poza nimi wyróżnia się także kompetencje konkurencyjne, czyli zagadnienia, które mogą być regulowane zarówno na poziomie wspólnot autonomicznych, jak i na poziomie władzy centralnej, oraz kompetencje podzielne, obejmujące zagadnienia, które w podstawowym zakresie są regulowane przez państwo, a ich konkretyzacja następuje na poziomie lokalnym)⁵¹, co oznacza, że w zakresie stanowienia regionalnego prawa prywatnego organami właściwymi do jego stanowienia są jedynie zgromadzenia legislacyjne wspólnot autonomicznych.

Następnie należy zwrócić uwagę na fakt, że w świetle postanowień konstytucji z 1978 r. ostatecznie porzuca się ideę unifikacji prawa cywilnego, która przez dziesięciolecia przyświecała hiszpańskim kodyfikatorom. Zamiast tego konstytucja z 1978 r., przez zagwarantowanie koegzystencji na terytorium Hiszpanii różnych zespołów norm prawa cywilnego, kładzie fundamenty pod budowę państwa o pluralistycznym systemie prawa.

Trzeba podkreślić, że w systemie tym relacje między prawem stanowionym przez centralne organy państwa, którego najlepszym przykładem jest kodeks cywilny, a normami pochodzenia regionalnego reguluje wyłącznie konstytucja wraz ze statutami autonomicznymi, nie zaś ustawy uchwalane przez Kortezy Generalne. Innymi słowy, ważność i skuteczność regionalnego, autonomicznego prawa cywilnego nie zależy od ustaw wydawanych przez władzę centralną, jak również nie występuje pomiędzy nimi jakakolwiek zależność hierarchiczna. Oczywiście, konstytucja stanowi także źródło prawa wyższego rzędu w stosunku do norm *Derecho foral*, które w żaden sposób nie mogą łamać jej postanowień i których interpretacja zawsze powinna odbywać się w duchu jej podstawowych zasad.

Zgodnie z art. 149 ust. 1 pkt 8 hiszpańskiej konstytucji z 1978 r., do wyłącznej kompetencji państwa należą sprawy z zakresu: „ustawodawstwa cywilnego, bez uszczerbku dla zachowania, zmiany i rozwijania przez Wspólnoty Autonomiczne praw cywilnych, dawnych statutowych lub specjalnych, tam gdzie one istnieją; w każdym wypadku zasady odnoszące się do stosowania i skuteczności norm prawnych, stosunki

⁵¹ Por. M. Supera-Markowska: *Zarys prawa...*, s. 46.

cywilnoprawne dotyczące form małżeństwa, systemu rejestrów i dokumentów publicznych, podstawy zobowiązań umownych, normy rozstrzygające kolizje praw oraz określenie źródeł prawa, z poszanowaniem, w tym ostatnim wypadku, norm dawnego prawa statutowego lub specjalnego”. Pierwszy projekt konstytucji, powielając rozwiązania swojej poprzedniczki z 1931 r., zakładał co prawda, że kompetencja do stanowienia autonomicznego prawa cywilnego należeć będzie do wszystkich wspólnot autonomicznych, niezależnie od tego, czy wcześniej posiadały one własne normy prawa prywatnego. Ostatecznie takie rozwiązanie zostało uznane za zbyt daleko idące poszerzenie uprawnień wspólnot autonomicznych, mogące godzić w integralność hiszpańskiego systemu prawa prywatnego⁵². Zdecydowano więc, by kompetencja do zachowania, zmiany i rozwijania praw cywilnych przysługiwała tym wspólnotom, na których obszarze owe prawa istniały już wcześniej. Warto zaznaczyć, że nieuchronną konsekwencją zwycięstwa „opcji foralistycznej” na gruncie konstytucji z 1978 r. jest powstanie dysproporcji pomiędzy wspólnotami autonomicznymi, wywołanej nie względami politycznymi, lecz wyłącznie historycznymi. Nigdy bowiem, w świetle obecnie obowiązującej konstytucji, nie będzie możliwe, aby każda ze wspólnot posiadała kompetencję do stanowienia własnych norm prawa prywatnego. Ponadto, w świetle art. 149 ust. 3, który stanowi, że „sprawy wyraźnie niezastrzeżone dla państwa przez niniejszą Konstytucję mogą przejść do właściwości Wspólnot Autonomicznych na mocy ich statutow. Kompetencja w sprawach, które nie zostałyby przejęte na mocy statutow o autonomii, przynależy państwu, którego normy mają pierwszeństwo w razie kolizji przed normami Wspólnot Autonomicznych we wszystkim, co nie należy do ich wyłącznej kompetencji. Prawo państwowe, w każdym razie, dopełnia prawo Wspólnot Autonomicznych”, należy stwierdzić, że wspólnoty te będą mogły uzyskać wyłączność w zakresie stanowienia prawa cywilnego, ale tylko jeśli zostanie to zastrzeżone w ich statutach autonomicznych. Prawo uchwalone w ten sposób przez zgromadzenie legislacyjne danej wspólnoty autonomicznej w zakresie jej statutowych kompetencji, mając tę samą rangę i moc, co ustawy stanowione przez Kortezy Generalne, podlega jedynie postanowieniom konstytucji. Jak można się było spodziewać, wszystkie wspólnoty autonomiczne posiadające w chwili uchwalenia nowej konstytucji własne normy prawa prywatnego zastrzegły w swych statutach autonomicznych kompetencję do jego „zachowania, zmiany i rozwijania”.

Przed wejściem w życie konstytucji z 1978 r. normy prawa regionalnego, niezależnie od tego, czy ich zawartość odzwierciedlała autonomicz-

⁵² J.L. Lacruz Berdejo, w: *Elementos de derecho...*, s. 86.

ny dorobek prawny każdej ze wspólnot, były, z formalnego punktu widzenia, normami państwowymi pochodzącymi od centralnych organów ustawodawczych. Relacje pomiędzy tymi normami a prawem powszechnie obowiązującym, zawartym w kodeksie cywilnym i innych prawach o charakterze generalnym, mieściły się w obrębie tego samego systemu prawa kształtowanego przez jeden, ogólnopaństwowy organ legislacyjny. Były więc takimi samymi prawami, jak ustawy uchwalane przez Kortezy Generalne, czego konsekwencją było to, że tak jak one mogły ulec nowelizacji lub derogacji⁵³.

Wraz z wejściem w życie nowej konstytucji w 1978 r., przez zagwarantowanie pluralizmu legislacyjnego i koegzystencji na terytorium państwa hiszpańskiego różnych zespołów norm, jego system prawa prywatnego uległ radykalnej zmianie. Od tej pory decydującym kryterium, określającym relacje pomiędzy prawem autonomicznym a normami pochodzenia centralnego, stało się kryterium kompetencji do jego stanowienia, a nie jak to było wcześniej — następstwo czasowe czy hierarchia normatywna. Należy ponadto podkreślić, że w świetle obecnie obowiązującej konstytucji normy *Derecho foral* uchwalane przez zgromadzenia legislacyjne wspólnot autonomicznych, mając taką samą rangę jak ustawy stanowione przez centralne organy państwa, mogą, w zakresie kompetencji statutowych danej wspólnoty i na obszarze jej jurysdykcji, pozbawiać te ostatnie mocy obowiązującej. Dotyczyć to może zarówno norm prawa regionalnego, które przed wejściem w życie nowej konstytucji z formalnego punktu widzenia uważane były za normy pochodzenia państwowego, jak również jakichkolwiek innych norm uchwalanych przez centralne organy państwa, w tym przepisów obowiązującego powszechnie kodeksu cywilnego.

Na osobną uwagę zasługuje także redakcja art. 149 ust. 1 pkt 8 konstytucji, przyznającego wspólnotom autonomicznym kompetencję do „zachowania, zmiany i rozwijania praw cywilnych, dawnych statutowych lub specjalnych”. Interpretacja tego przepisu budzi w hiszpańskiej jurysprudencji i piśmiennictwie kontrowersje. W świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego⁵⁴, uprawnienie wspólnot autonomicznych do „zachowania” ich praw cywilnych należy przede wszystkim rozumieć jako ograniczenie kompetencji władzy centralnej, polegające na pozbawieniu jej możliwości uchylania i modyfikacji prawa regionalnego. Trybunał w swych orzeczeniach zauważył ponadto, że kompetencję tę można interpretować jako przywilej publikacji przez autonomiczne organy legislacyjne tekstów

⁵³ Ibidem, s. 89.

⁵⁴ Sentencia de Tribunal Constitucional 88/1993 z 12 marca 1993 r., BOE z 15 kwietnia 1993 r. oraz 156/1993 z 6 maja 1993 r., BOE z 28 maja 1993 r.

jednolitych praw regionalnych w postaci tzw. kompilacji (*Compilaciones*) oraz formalizacji prawa zwyczajowego, które rzeczywiście obowiązywało na obszarze danej wspólnoty.

Z kolei, w odniesieniu do uprawnienia władz lokalnych, polegającego na możliwości „zmiany” obowiązującego na ich terytorium prawa cywilnego, Trybunał Konstytucyjny zważył, że kompetencja ta, aczkolwiek niezbyt rozległa, oznacza przywilej nowelizacji obowiązujących wcześniej norm *Derecho foral*. Celem, jaki przyświecał ustawodawcy hiszpańskiemu, było uniknięcie restrykcyjnej wykładni pojawiającego się następnie sformułowania „*rozwijanie praw cywilnych*”, które pozwala wspólnotom autonomicznym na stanowienie prawa w obszarach do tej pory nieregulowanych przez ich własne prawo. Gdyby zatem kompetencja do jego modyfikacji nie została wyrażona *explicite* przez ustawodawcę konstytucyjnego, mogłoby to prowadzić do utraty tego uprawnienia przez władze lokalne.

Na ostatnim miejscu hiszpańska konstytucja wymienia kompetencję do „*rozwijania praw cywilnych*”. Jak już wspomniano, oznacza ona możliwość uchwalania prawa przez organy legislacyjne wspólnot autonomicznych w obszarach, które wcześniej nie podlegały ich prawodawstwu. Rozwój ten, zdaniem Trybunału Konstytucyjnego, choć „*nie może podążać w nieokreślonym kierunku i dotyczyć wszystkich materii prawa prywatnego*”, nie musi jednak być ściśle związany z dotychczasowym dorobkiem legislacyjnym danej wspólnoty. Powinien jednak obejmować „instytucje zbieżne” z tymi, które podlegały wcześniejszej regulacji przez aktualizację oraz poszerzenie ich zawartości.

Konstytucja z 1978 r. zawiera ponadto postanowienia ograniczające zakres stanowienia regionalnego prawa prywatnego. Zgodnie z brzmieniem art. 149 ust. 1 pkt 8 zd. 2, do wyłącznej kompetencji państwa należą „w każdym wypadku zasady odnoszące się do stosowania i skuteczności norm prawnych, stosunki cywilnoprawne dotyczące form małżeństwa, systemu rejestrów i dokumentów publicznych, podstawy zobowiązań umownych, normy rozstrzygające kolizje praw oraz określenie źródeł prawa, z poszanowaniem, w tym ostatnim wypadku, norm dawnego prawa statutowego lub specjalnego”. Wyliczenie to zostało zaczerpnięte przez ustawodawcę konstytucyjnego z poprzedniej wersji hiszpańskiej konstytucji oraz, w nieco zmienionej formie, z art. 13 hiszpańskiego kodeksu cywilnego.

4.5. Współczesne kompilacje regionalnego prawa prywatnego

Po uchwaleniu konstytucji w 1978 r. oraz poszczególnych statutów autonomicznych wspólnoty, którym przyznano kompetencje w zakresie „zachowania, zmiany i rozwijania praw cywilnych”, zrealizowały to uprawnienie w zróżnicowanym stopniu i formie. *Compilaciones*, będące pierwotnie prawem pochodzącym od centralnej władzy ustawodawczej, były stopniowo przez nie recypowane jako zbiory autonomicznego prawa prywatnego, a następnie dostosowywane do wymogów konstytucyjnych oraz społecznych uwarunkowań każdego z regionów⁵⁵. Niektóre wspólnoty autonomiczne, takie jak Kraj Basków czy Galicja, nie poprzestały jednak na tym. Obowiązujące na ich obszarze kompilacje zostały bowiem zastąpione uchwalonymi przez zgromadzenia legislacyjne ustawami o prawie cywilnym, które zebrały i uporządkowały dotychczasowy dorobek tych wspólnot w zakresie prawa prywatnego. Katalonia z kolei, rozwijając obowiązującą od 1960 r. *Compilación de Derecho Civil de Cataluña*, przyjęła własne kodeksy rodzinne i spadkowe, co ostatecznie doprowadziło do uchwalenia jednolitej i kompleksowej regulacji w postaci Kodeksu cywilnego Katalonii.

Każda ze wspólnot autonomicznych obrała inny kierunek rozwoju regionalnego prawa cywilnego. Niektóre z nich (Aragonia⁵⁶, Baleary⁵⁷, Nawarra⁵⁸) poprzestały na zachowaniu i przystosowaniu przepisów, obowiązujących wcześniej w formie kompilacji do własnych porządków prawnych, nieznacznie zmieniając ich treść, co wynikało głównie z wymagań, jakie w tym zakresie stawiała legislatorom regionalnym konstytucja. Z kolei inne wspólnoty (Katalonia⁵⁹, Galicja⁶⁰, Kraj Basków⁶¹) postanowiły zerwać z dotychczasową tradycją i na bazie *Compilaciones* gruntow-

⁵⁵ C. Tobeñas: *Derecho civil...*, s. 410.

⁵⁶ Ley 3/1985 de la Compilación del Derecho Civil de Aragón z 21 maja 1985 r., BOE z 6 lipca 1985.

⁵⁷ Decreto Legislativo 79/1990 por el que se aprueba el texto refundido de la Compilación del Derecho Civil de las Islas Baleares z 6 września 1990 r., BOIB z 2 października 1990 r.

⁵⁸ Ley 1/1973 por la que se aprueba la Compilación del Derecho Civil Foral de Navarra z 1 marca 1973 r., BOE z 7 marca 1973 r.

⁵⁹ Decreto Legislativo 1/1984 por el que se aprueba el Texto Refundido de la Compilación del Derecho Civil de Cataluña z 19 lipca 1984 r., DOGC z 27 lipca 1984 r.; Ley 29/2002 por la que se aprueba el Código Civil de Cataluña z 30 grudnia 2002 r., DOGC z 13 stycznia 2003 r.

⁶⁰ Ley 2/2006 de Derecho Civil de Galicia z 14 czerwca 2006 r., BOE z 11 sierpnia 2006 r.

⁶¹ Ley 3/1992 de Derecho Civil Foral Vasco z 1 lipca 1992 r., BOE z 15 lutego 2012 r.

nie zmodyfikować i rozwinąć obowiązujące na ich terenie *Derecho foral*⁶². W tym kontekście nie bez znaczenia pozostaje także czynnik polityczny, przede wszystkim zaś odśrodkowe dążenia niektórych wspólnot, które znalazły swój wydzźwięk w ich statutach autonomicznych oraz stanowionych przez nie normach regionalnego prawa cywilnego.

5. Hiszpańskie prawo interregionalne⁶³

5.1. Uwagi wstępne

Występowanie na terytorium jednego państwa różnych zespołów norm prawnych sprawia, że konieczne staje się opracowanie wewnętrznych reguł kolizyjnych rozstrzygających zachodzące między nimi konflikty przez wskazanie jednego z nich jako właściwego do oceny danego stosunku prawnego. Tak jak w Polsce po odzyskaniu niepodległości w 1918 r., tak dzisiaj w Hiszpanii koegzystencja kilku podsystemów prawa prywatnego prowadzi do konfliktu norm o charakterze interlokalnym, z tą różnicą, że w ramach hiszpańskiego systemu prawa prywatnego, oprócz praw cywilnych, których zakres obowiązywania ograniczony jest jedynie do obszaru danej wspólnoty autonomicznej, konflikt ten dotyczy także norm prawa cywilnego obowiązującego powszechnie. Pytanie o właściwość prawa w przypadku Hiszpanii nie ogranicza się więc tylko do wskazania, który z partykularnych zespołów norm regionalnego prawa prywatnego znajdzie zastosowanie w ocenie danego stosunku prawnego. W pierwszej kolejności należy bowiem rozstrzygnąć, czy właściwe do jego oceny nie są przepisy obowiązującego powszechnie kodeksu cywilnego.

W doktrynie hiszpańskiego prawa prywatnego do określenia norm kolizyjnych regulujących konflikty interlokalne stosuje się zróżnicowane nazewnictwo. Można się więc spotkać z normami „prawa interterytorialnego” (*Derecho interteritorial*), „intermunicypalnego” (*Derecho intermunicipal*), „interprowincjonalnego” (*Derecho interprovincial*) czy wreszcie „interregionalnego” (*Derecho interregional*). Należy jednak podkreślić, że

⁶² Poza wymienionymi tu prawami foralnymi, na uwagę zasługują również regionalne prawa Walencji oraz Estremadury, które nie zostały ujęte w formie kompilacji.

⁶³ Korzystano z tłumaczenia rozdziału IV hiszpańskiego kodeksu cywilnego autorstwa J. Poczubuty. J. Poczubut: *Kodyfikacje prawa prywatnego międzynarodowego*. Warszawa 1991, s. 43–48.

choć wszystkie z tych nazw co do zasady mają takie same zakresy znaczeniowe, najczęściej stosowana przez doktrynę, jurysprudence i przede wszystkim przez hiszpańskiego ustawodawcę jest ostatnia z nich. Od tych pojęć należy natomiast odróżnić pojęcie prawa interlokalnego (*Derecho interlocal*), które w przeciwieństwie do interregionalnego, rozstrzygającego konflikty pomiędzy różnymi zespołami norm prawa cywilnego jedynie na poziomie międzywspólnotowym, odpowiada za wskazanie prawa właściwego w obrębie wspólnoty autonomicznej, której normy regionalnego prawa prywatnego są dodatkowo zróżnicowane w odniesieniu do jej poszczególnych obszarów (np. Katalonia). Zatem na gruncie prawa hiszpańskiego można mówić o trzech rodzajach norm kolizyjnych: pierwszy z nich stanowią normy prawa prywatnego międzynarodowego (*Derecho privado internacional*), rozstrzygające konflikty norm na poziomie międzypaństwowym, drugi to normy prawa prywatnego międzyregionalnego (*Derecho privado interregional*), wskazujące prawo właściwe w przypadku konfliktów norm na poziomie międzywspólnotowym, a trzeci to najrzadziej spotykane normy prawa prywatnego międzylokalnego (*Derecho privado interlocal*), regulujące kolizje pomiędzy zespołami norm obowiązujących w obrębie jednej wspólnoty autonomicznej.

Przed uchwaleniem w 1889 r. kodeksu cywilnego nie było wiadomo na podstawie jakich kryteriów należy rozstrzygać konflikty norm powodowane koegzystencją na terytorium Hiszpanii kilku różnych podsystemów prawa prywatnego. W doktrynie pojawiały się bowiem głosy opowiadające się z jednej strony za zastosowaniem kryterium personalnego, z drugiej zaś — za użyciem łącznika terytorialnego, którego zwolennikiem, ze względu na jego praktyczność i łatwość stosowania, był przede wszystkim Sąd Najwyższy⁶⁴.

Wątpliwości te wyjaśnił ostatecznie art. 14 kodeksu cywilnego, który stanowił, że konflikty norm o charakterze interregionalnym należało rozstrzygać z zastosowaniem reguł kolizyjnych prawa prywatnego międzynarodowego. Zgodnie z jego treścią, „przepisy dotyczące osób, czynności prawnych i rzeczy mających związek z obywatelami Hiszpanii przebywającymi za granicą oraz obcokrajowcami przebywającymi w Hiszpanii należy stosować także w odniesieniu do osób, czynności prawnych i rzeczy związanych z obywatelami Hiszpanii na terytoriach lub prowincjach posiadających własne prawa cywilne”⁶⁵. Norma ta na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci ulegała wielokrotnym modyfikacjom, by ostatecznie uzyskać brzmienie nadane jej przez art. 16.1 obecnie obowiązującego

⁶⁴ C. Tobeñas: *Derecho civil...*, s. 696.

⁶⁵ Real decreto por el que se publica el Código Civil z 24 lipca 1889 r., BOE z 25 lipca 1889 r.

kodeksu cywilnego [dalej: kodeks cywilny], zgodnie z którym „konflikty norm powodowane występowaniem na terytorium Państwa różnych praw cywilnych rozstrzyga się w oparciu o normy zawarte w rozdziale IV niniejszego kodeksu” (rozdział IV zawierający regulacje z zakresu prawa prywatnego międzynarodowego)⁶⁶. Należy także przypomnieć, że w świetle art. 149 ust. 1 pkt 8 hiszpańskiej konstytucji z 1978 r., kompetencja do stanowienia „norm rozstrzygających kolizje praw” została zastrzeżona wyłącznie na rzecz władzy centralnej, czego potwierdzeniem są odnośne przepisy zawarte w rozdziale V obowiązującego powszechnie kodeksu cywilnego, w tym w szczególności art. 13, zd. 1, który stanowi: „Przepisy tytułu wstępnego [m.in. przepisy prawa prywatnego międzynarodowego i prawa prywatnego interregionalnego — J.K.] stosuje się ogólnie i bezpośrednio w całej Hiszpanii, jeżeli określają one skutki praw i ogólne zasady ich stosowania”.

Hiszpańskie prawo interregionalne odznacza się dużym znaczeniem praktycznym nie tylko w odniesieniu do stosunków prawnych niewykraczających poza granice Hiszpanii, lecz także do tych, które zawierają w sobie element zagraniczny. W przypadku bowiem, gdy normy kolizyjne prawa prywatnego międzynarodowego wskazują prawo hiszpańskie jako właściwe dla oceny danego stosunku prawnego, hiszpańskie prawo interregionalne rozstrzyga ostatecznie, który z partykularnych zespołów norm obowiązujących na terenie Hiszpanii znajdzie swe zastosowanie.

5.2. Kryterium „przynależności regionalnej”

Złożoność hiszpańskiego systemu prawa prywatnego i wynikająca z tego konieczność stosowania norm kolizyjnych rozstrzygających konflikty pomiędzy poszczególnymi jego podsystemami sprawiają, że niezbędne staje się określenie kryterium wskazującego, który z nich będzie właściwy dla oceny danego stosunku prawnego. W doktrynie prawa prywatnego, tak współczesnej, jak i dawnej, zarysowują się w tym kontekście dwie przeciwstawne tendencje. Pierwsza z nich w celu rozstrzygnięcia interregionalnego konfliktu norm sugeruje posłużenie się łącznikiem miejsca zamieszkania i takie też rozwiązanie zostało przyjęte przez ustawodawcę polskiego na gruncie ustawy o prawie właściwym dla stosunków prywatnych wewnętrznych z dnia 2 sierpnia 1926 r. Druga z tendencji natomiast, poszukując ściślejszego i trwalszego niż miejsce zamieszkania związku danej osoby z konkretnym porządkiem prawnym, proponuje

⁶⁶ Real decreto por el que se publica el Código Civil z 24 lipca 1889 r., now. z 23 lipca 2011 r., BOE z 25 lipca 1889 r.

stosowanie łącznika przynależności regionalnej. Również i ta koncepcja była brana pod uwagę podczas prac nad polską ustawą o prawie międzydzielnicowym, choć ostatecznie pomysł posłużenia się tym kryterium musiał ustąpić miejsca koncepcji łącznika miejsca zamieszkania. Kodyfikatorzy hiszpańscy, w przeciwieństwie do polskich, nie widzieli w „przynależności regionalnej” (*vecinidad civil*) zagrożenia dla wolności i swobód obywatelskich, dlatego też zdecydowali, że właśnie to kryterium każdorazowo rozstrzygać będzie o podporządkowaniu danej osoby prawu konkretnego regionu, tak samo jak kryterium obywatelstwa decyduje o przynależności osoby do porządku prawnego konkretnego państwa⁶⁷.

„Przynależność regionalna” (*vecinidad civil*) pełni na gruncie hiszpańskiego prawa cywilnego dwojaką funkcję. Z jednej strony decyduje o tym, któremu z reżimów prawnych obowiązujących na terytorium Królestwa Hiszpanii, powszechnemu prawu cywilnemu czy regionalnemu *Derecho foral*, podlega dana osoba, z drugiej strony zaś określa jej prawo personalne w przypadku interregionalnego konfliktu norm. Uogólniając, można więc stwierdzić, że „przynależność regionalna” jest więzią łączącą osobę z danym porządkiem prawnym lub po prostu jej statutem personalnym, determinującym zdolność prawną tej osoby. Przynależność ta ma charakter generalny (jest uznawana w całej Hiszpanii), ograniczony (odnosi się tylko do praw danego porządku prawnego), wyłączny (każdy obywatel Królestwa Hiszpanii posiada własną „przynależność regionalną”, którą w pewnych wypadkach może jednak zmienić) oraz konieczny (jej posiadanie jest obligatoryjne)⁶⁸. Ponadto, zgodnie z art. 326 kodeksu cywilnego, „przynależność regionalna”, obok narodzin, małżeństwa, emancypacji, naturalizacji, uznania, legitymacji i zgonu, podlega wpisowi do rejestru stanu cywilnego. Pojęcie „przynależności regionalnej” w rozumieniu kodeksu cywilnego należy odróżnić od przynależności w sensie administracyjnym. Tę ostatnią uzyskuje się bowiem przez akt rejestracji w odpowiednim urzędzie miejskim danej wspólnoty autonomicznej, a jej skutki dotyczą jedynie sfery publicznoprawnej. *Vecinidad civil* jest natomiast kategorią ściśle związaną z prawem prywatnym, jej nabycie zaś determinujące podporządkowanie danej osoby powszechnemu prawu cywilnemu lub prawu foralnemu odbywa się automatycznie po spełnieniu określonych prawem wymagań i nie jest uzależnione od wpisu w rejestrze stanu cywilnego⁶⁹.

⁶⁷ Zob. M. Albaladejo: *Derecho civil I: Introducción y parte general*. Madryt 2004, s. 315.

⁶⁸ *Enciclopedia jurídica*, <http://www.enciclopedia-juridica.biz14.com/d/vecinidad-civil/vecinidad-civil.htm>

⁶⁹ C. Tobeñas: *Derecho civil...*, s. 700.

Brak posiadania *vecinidad civil* (np. w odniesieniu do obcokrajowców) nie oznacza jednak, że prawo foralne w ogóle nie będzie mogło znaleźć zastosowania. Właściwość określonego prawa dzielnicowego może wynikać bowiem z innych niż „przynależność regionalna” łączników norm kolizyjnych hiszpańskiego prawa interregionalnego, takich jak np. miejsce zwykłego pobytu czy miejsce położenia rzeczy.

5.2.1. Nabycie „przynależności regionalnej” przez obywateli Hiszpanii

Regulacja normatywna instytucji „przynależności regionalnej” zawarta została w art. 14 i 15 hiszpańskiego kodeksu cywilnego. Należy zaznaczyć, że *vecinidad civil* może zostać nabyta przez obywateli Hiszpanii w sposób pierwotny lub wtórny, przez pochodzenie, miejsce urodzenia, wybór, miejsce zamieszkania, a przez obcokrajowców — w wyniku uzyskania hiszpańskiej narodowości. Nabytą w ten sposób „przynależność regionalną” traci się wraz z uzyskaniem nowej lub utratą obywatelstwa Królestwa Hiszpanii⁷⁰.

Pierwszym ze sposobów uzyskania *vecinidad civil*, jaki wymienia art. 14 kodeksu cywilnego, jest pokrewieństwo. Zgodnie z tą regulacją, dzieci nabywają „przynależność regionalną” od swoich rodziców, przysposobieni niepełnoletni zaś od przysposabiających, pod warunkiem jednak, że w momencie ich narodzin lub adopcji jest ona wspólna dla obojga rodziców lub przysposabiających. W przeciwnym wypadku, jak dalej stanowi art. 14, dziecko lub przysposobiony niepełnoletni otrzymują „przynależność regionalną” tego z rodziców lub przysposabiających, w stosunku do którego pochodzenie lub przysposobienie zostały ustalone wcześniej. Gdy określenie *vecinidad civil* w taki sposób okaże się niemożliwe (np. w sytuacji, gdy ojcostwo dziecka było znane od momentu jego narodzin), dziecko lub niepełnoletni przysposobiony uzyskują „przynależność regionalną” miejsca swego urodzenia. Jednak gdy i ta metoda zawiedzie (np. gdy dziecko pochodzące od hiszpańskich rodziców posiadających różną *vecinidad civil* urodzi się poza terytorium Hiszpanii, a jego pochodzenie jest znane od momentu narodzin), będzie ono podlegało powszechnemu prawu cywilnemu. Pomimo to w każdym z wymienionych przypadków, zgodnie z art. 14.3.2, rodzice lub ci, którzy w ich imieniu sprawują nad dzieckiem władzę rodzicielską, są uprawnieni do nadania mu „przynależności regionalnej” pochodzącej od jednego z nich w terminie sześciu miesięcy od jego narodzin lub adopcji⁷¹.

⁷⁰ M. Albaladejo: *Derecho civil I...*, s. 317.

⁷¹ Real decreto por el que se publica el Código Civil z 24 lipca 1889 r., now. z 23 lipca 2011 r., BOE z 25 lipca 1889 r.

Drugim z kryteriów określenia *vecinidad civil* jest wspomniane już wcześniej miejsce urodzenia. Poza przypadkiem, gdy przynależność regionalna jest różna co do każdego z rodziców dziecka, a dodatkowo nie można ustalić pierwszeństwa filiacyjnego, kryterium to jest brane pod uwagę także wtedy, gdy rodzice są nieznani. W takiej sytuacji, w świetle ustanowionych przepisami kodeksu postępowania cywilnego domniekań, uważa się, że dziecko urodziło się w miejscu, w którym zostało znalezione⁷².

W dalszej kolejności art. 14.3 kodeksu cywilnego reguluje nabycie „przynależności regionalnej” w drodze wyboru. Zgodnie z jego treścią, dziecko w okresie od ukończenia czternastego roku życia do roku od momentu uzyskania przez nie pełnoletności ma prawo wyboru pomiędzy „przynależnością regionalną” ustaloną według miejsca jego urodzenia a „przynależnością regionalną” jednego z rodziców. Jeśli jednak w chwili podjęcia tej decyzji nie jest ono pełnoletnie, czynność ta może być dokonana tylko za zgodą przedstawiciela ustawowego. Na podstawie art. 14.4 prawo wyboru *vecinidad civil* przysługuje ponadto obojgu małżonkom w każdym momencie trwania ich związku małżeńskiego (w świetle obecnej regulacji, wraz z zawarciem małżeństwa małżonkowie nie tracą swoich „przynależności regionalnych”), pod warunkiem jednak, że nie są oni w stanie prawnej bądź faktycznej separacji. W tym wypadku bowiem wybór ten został ograniczony jedynie do *vecinidad civil* współmałżonka⁷³.

Kolejnym z kryteriów nabycia „przynależności regionalnej” jest stałe miejsce zamieszkania. Zgodnie z art. 14.5.2 kodeksu cywilnego, „przynależność regionalna” uzyskuje się przez ciągłe, trwające nie krócej niż 10 lat, zamieszkiwanie na danym obszarze Królestwa Hiszpanii (podporządkowanym powszechnemu prawu cywilnemu lub poddanym prawu foralnemu), pod warunkiem jednak, że w okresie tym rezydent nie wyrazi odmiennej woli. W przypadku, gdy spełnione zostaną powyższe przesłanki, należy uznać, że do nabycia „przynależności regionalnej” dochodzi *ipso iure*, co oznacza, że osoba ta otrzymuje ją automatycznie z mocy prawa, nawet w sytuacji, gdy następuje to wbrew jej woli, która jednak, co trzeba podkreślić, nie została przez nią wcześniej zamianowana. Ponadto, w świetle art. 14.5.1, rezydent uprawniony jest do uzyskania *vecinidad civil* regionu, który zamieszkuje w sposób ciągły przez okres co najmniej dwóch lat, jednak w tym przypadku dodatkowym warunkiem jest złożenie przez niego deklaracji wyrażającej chęć jej uzyskania. Obydwie deklaracje, zarówno ta potwierdzająca chęć nabycia

⁷² Art. 385 i 386 Ley 1/2000 de Enjuiciamiento Civil z 7 stycznia 2000 r., BOE z 8 stycznia 2000 r.

⁷³ Real decreto por el que se publica el Código Civil z 24 lipca 1889 r., now. z 23 lipca 2011 r., BOE z 25 lipca 1889 r.

„przynależności regionalnej” obszaru stałego miejsca zamieszkania, jak i deklaracja przeciwna, podlegają ujawnieniu w rejestrze cywilnym, co w obu przypadkach dodatkowo będzie skutkowało zniesieniem obowiązku każdorazowego zmanifestowania chęci jej utrzymania, niezależnie od upływu czasu i zmiany domicylu⁷⁴. Należy ponadto podkreślić, że zamieszkiwanie na obszarze danego regionu, będące warunkiem uzyskania jego *vecinidad civil*, musi mieć charakter ciągły. W doktrynie i orzecznictwie panuje zgodne przekonanie co do tego, że wystąpienie przeszkody przemijającej lub jedynie czasowa zmiana miejsca zamieszkania nie powodują, że zamieszkiwanie to traci przymiot ciągłości. Następuje to natomiast w wypadku, gdy dana osoba definitywnie przeniesie miejsce swojego zamieszkania na obszar podporządkowany innemu prawu regionalnemu lub powszechnemu prawu cywilnemu.

Na uwagę zasługuje także regulacja zawarta w art. 14.6 kodeksu cywilnego, zgodnie z którą w razie zaistniałych wątpliwości pierwszeństwo należy przyznawać „przynależności regionalnej” ustalonej na podstawie miejsca urodzenia danej osoby. Wykładnia językowa tego przepisu prowadzi do wniosku, że odnosi się on jedynie do tych unormowań kodeksowych, w których *vecinidad civil* miejsca urodzenia jest brana pod uwagę jako jedno z kilku możliwych rozstrzygnięć.

5.2.2. Nabycie „przynależności regionalnej” przez obywateli państw obcych

Zgodnie z treścią zmodyfikowanego w 1990 r. art. 15.1 kodeksu cywilnego⁷⁵, obcokrajowcowi, wraz z uzyskaniem przez niego obywatelstwa hiszpańskiego, przysługuje prawo wyboru „przynależności regionalnej” na podstawie jednego z wymienionych w tym artykule kryteriów. Wyboru tego należy dokonać w momencie notyfikacji nabytego obywatelstwa w odpowiednim rejestrze cywilnym, obejmuje on zaś „przynależność regionalną” miejsca zamieszkania, „przynależność regionalną” miejsca urodzenia, ostatnią „przynależność regionalną” rodziców bądź przysposabiających oraz „przynależność regionalną” współmałżonka. Przy ocenie zdolności danej osoby do złożenia tej deklaracji należy posłużyć się kryteriami oceny zdolności do wyrażenia woli nabycia obywatelstwa. Dlatego też poza sytuacją, gdy będzie ona składana osobiście przez zainteresowanego, w pewnych przypadkach konieczne będzie uzyskanie zgody przedstawiciela ustawowego lub dokonanie tej czynności bezpośrednio przez niego. Ponadto należy zauważyć, że na podstawie regulacji zawartej w art. 15.2 uzyskanie przez obcokrajowca obywatelstwa hiszpańskie-

⁷⁴ M. Albaladejo: *Derecho civil I...*, s. 320.

⁷⁵ Real decreto por el que se publica el Código Civil z 24 lipca 1889 r., now. z 23 lipca 2011 r., BOE z 25 lipca 1889 r.

go w sposób przewidziany w art. 21 kodeksu cywilnego (naturalizacja dokonywana w formie Dekretu królewskiego ze względu na szczególne okoliczności) determinuje automatycznie nabycie „przynależności regionalnej” określonej ogólnie treścią tego Dekretu. Zgodnie z wcześniejszymi uwagami, *vecinidad civil* uzyskana łącznie z hiszpańskim obywatelstwem może, podobnie jak ma to miejsce w innych przypadkach, dotyczyć przynależności do kręgu powszechnego prawa cywilnego lub partykularnego prawa regionalnego.

Kodeks cywilny traktuje natomiast odrębnie kwestię nabycia „przynależności regionalnej” w przypadku odzyskania hiszpańskiego obywatelstwa. W świetle art. 15.3, obywatel Królestwa Hiszpanii, który utracił obywatelstwo tego kraju, a następnie uzyskał je ponownie, odzyskuje także „przynależność regionalną”, którą posiadał w momencie utraty obywatelstwa. Regulację tę, ze względu na fakt, że logiczną konsekwencją „odzyskania” jest powrót do sytuacji sprzed utraty, odzyskanie obywatelstwa hiszpańskiego zaś oznacza w tym przypadku także odzyskanie związanej z nim *vecinidad civil*, należy uznać za właściwą.

Na uwagę zasługuje także fakt, że wszystkie wspólnoty autonomiczne zaakceptowały w formie statutów i kompilacji prawa foralnego rozwiązania przewidziane w art. 15 kodeksu cywilnego, respektując w ten sposób wyłączność kompetencji, jaka w tym zakresie przysługuje władzy centralnej.

5.3. Zarys hiszpańskiego prawa interregionalnego

Generalna zasada rozstrzygania terytorialnych konfliktów pomiędzy partykularnymi zespołami norm hiszpańskiego prawa regionalnego zawarta jest w art. 16 kodeksu cywilnego. Zgodnie z ust. 1 tego artykułu, „kolizje praw mogące wynikać z istnienia obok siebie na terytorium państwowym różnych porządków prawa cywilnego rozstrzyga się zgodnie z normami zawartymi w rozdziale IV”. Przepis ten, w odniesieniu do konfliktów interregionalnych, nakazuje więc stosowanie norm poświęconych zagadnieniom z zakresu prawa prywatnego międzynarodowego umiejscowionych w kodeksie cywilnym, z tym jednak wyjątkiem, że, jak dalej stanowi art. 16.1, „statut personalny jest określany przez przynależność do danego obszaru prawa cywilnego oraz nie stosuje się przepisów art. 12 nr 1, 2, 3 dotyczących kwalifikacji, odesłania oraz porządku publicznego”. Redakcja art. 16, który w przypadku interregionalnej kolizji praw zamiast norm prawa prywatnego międzynarodowego nakazuje stosować „normy zawarte w rozdziale IV”, wydaje się nieprzypad-

kowa. Wynika ona bowiem z faktu, że rozdział IV kodeksu cywilnego, regulujący zagadnienia z zakresu prawa prywatnego międzynarodowego, nie uwzględnia norm pochodzenia unijnego, będących wyrazem implementacji do krajowego porządku prawnego rozporządzeń i dyrektyw wydawanych przez organy prawodawcze Unii Europejskiej oraz innych unormowań pochodzenia międzynarodowego. Wszystkie one, ze względu na bezpośrednią skuteczność, są częścią hiszpańskiego systemu prawa, a tym samym źródłem prawa prywatnego międzynarodowego, jednakże decyzja o nieumieszczaniu ich w kodeksie cywilnym (nawet w formie przepisów informacyjnych, znanych polskiej ustawie o prawie prywatnym międzynarodowym) powoduje, że nie mogą być podstawą rozstrzygania konfliktów norm o charakterze interregionalnym. Przepisy rozdziału IV, wcześniejsze względem regulacji pochodzenia unijnego, zawierają niejednokrotnie normy z nimi sprzeczne, co w przypadku spraw z zakresu prawa prywatnego międzynarodowego prowadzi do pozbawienia tych norm skuteczności, ograniczając tym samym zakres ich stosowania do konfliktów praw o charakterze interregionalnym.

W dalszej kolejności art. 16.1 stanowi, że do rozstrzygania kolizji norm wynikających z istnienia na terytorium Hiszpanii różnych porządków prawa cywilnego „nie stosuje się przepisów art. 12 nr 1, 2, 3 dotyczących kwalifikacji, odesłania oraz porządku publicznego”. Wydaje się, że wyłączenie stosowania tych przepisów jest naturalną konsekwencją różnic, jakie dzielą międzynarodowe i interregionalne prawo prywatne. Niewątpliwie w przypadku wielości regionalnych podsystemów prawa cywilnego występujących w obrębie tylko jednego państwa margines istniejących pomiędzy nimi rozbieżności jest o wiele mniejszy niż w przypadku systemów prawnych różnych państw. Wszystkie prawa foralne obowiązujące na terytorium Hiszpanii wyrastają przecież z tej samej tradycji prawnej, funkcjonują na tych samych zasadach oraz osadzone są na wspólnych fundamentach, których stanowienie zostało dodatkowo zastrzeżone dla władzy centralnej⁷⁶. Irrelevantne na gruncie prawa prywatnego interregionalnego pozostają także normy regulujące kwestię odesłania. Wynika to z faktu, że zgodnie z art. 149 ust. 1 pkt 8 hiszpańskiej konstytucji, kompetencja do stanowienia norm rozstrzygających kolizje praw została zastrzeżona wyłącznie na rzecz władzy centralnej, co oznacza, że wspólnoty autonomiczne pozbawione są możliwości uchwalania własnych norm prawa międzynarodowego i interregionalnego (wyjątek, o czym była już mowa, stanowią normy prawa interlokalnego).

⁷⁶ A. González: *Revista de Derecho Privado: La excepción de orden público en el Derecho interregional privado español*. Madryt 1969, s. 260.

W kontekście problemu niejednolitości prawa na szczególną uwagę zasługuje art. 12.5 hiszpańskiego kodeksu cywilnego, który stanowi, że „w przypadku gdy norma kolizyjna wskazuje jako właściwe prawo państwa, w którym występują różne systemy prawne, prawo stanowione tego państwa rozstrzyga, który z nich należy zastosować”. Prawodawca hiszpański zdecydował się więc na zastosowanie rozwiązania znanego doskonale także innym systemom prawnym (w tym polskiemu), polegającego na odwołaniu się do wewnętrznych reguł kolizyjnych państwa o niejednolitym systemie prawnym. Należy stwierdzić, że podobnie jak ma to miejsce w przypadku polskiej regulacji, poza niejednolitością prawa o charakterze terytorialnym, zakres tej normy obejmuje także niejednolitość w wymiarze temporalnym oraz personalnym. Trzeba jednak zauważyć, że w przeciwieństwie do polskiej ustawy o prawie prywatnym międzynarodowym, art. 12.5 hiszpańskiego kodeksu cywilnego wyraźnie określa, że rozstrzygnięcia interregionalnego konfliktu norm należy poszukiwać jedynie w prawie stanowionym takiego państwa. Z literalnego brzmienia tego przepisu należałoby więc wywnioskować, że niedopuszczalne jest posłużenie się normami prawa zwyczajowego lub odwołanie się do stosowanej w tym zakresie praktyki. Kodeks hiszpański nie dostarcza także odpowiedzi na pytanie, co powinno stać się podstawą rozstrzygnięcia wewnętrznego konfliktu norm, w sytuacji gdy państwo o niejednolitym systemie prawnym nie posiada przepisów prawa międzydzielnicowego.

Na gruncie hiszpańskiego prawa interregionalnego w pierwszej kolejności należy zwrócić uwagę na fakt, że przepis ten nie został wyłączony ze stosowania, jak miało to miejsce w przypadku przepisów regulujących kwestie kwalifikacji, odesłania i porządku publicznego, zaliczanych, podobnie jak art. 12.5, do części ogólnej hiszpańskiego prawa prywatnego międzynarodowego. *Ratio legis* takiego rozwiązania polega na pozostawieniu kwestii rozstrzygania konfliktów interlokalnych wspólnotom autonomicznym, w obrębie których dodatkowo występują zróżnicowane zespoły norm prawa prywatnego. W takiej sytuacji, stosując odpowiednio art. 12.5, należałoby więc sięgnąć do wewnętrznych reguł kolizyjnych danej wspólnoty.

Zgodnie zatem z generalną zasadą wyrażoną w art. 16.1 kodeksu cywilnego, rozstrzygnięcie kolizji praw o charakterze interregionalnym powinno odbywać się na podstawie norm prawa prywatnego międzynarodowego zawartych w rozdziale IV kodeksu cywilnego. Normy te w każdym przypadku będą wymagały jednak odpowiedniego „dopasowania” do kontekstu regionalnego. Ich szczegółowe poznanie wydaje się zatem kluczowe z punktu widzenia praktyki rozstrzygania interregionalnych konfliktów norm zachodzących na gruncie prawa hiszpańskiego.

5.3.1. Prawo wdowie

W pierwszej kolejności należy zauważyć, że poza zakresem spraw objętych regulacją prawa prywatnego międzynarodowego znajduje się obecnie w aragońskim *Derecho foral* „prawo wdowie”, stanowiące, że w przypadku śmierci jednego z małżonków drugiemu przysługuje prawo bezterminowego użytkowania domu oraz pozostałego majątku rodzinnego. Brak odnośnego unormowania w hiszpańskim prywatnym prawie międzynarodowym zmusił hiszpańskiego ustawodawcę do osobnego uregulowania tej kwestii.

Zgodnie z art. 16.2 kodeksu cywilnego, „zawarte w Kompilacji aragońskiej prawo wdowie, przysługujące pozostającemu przy życiu małżonkowi, przysługuje małżonkom, którzy podlegali małżeńskiemu prawu majątkowemu tej Kompilacji, także w razie późniejszej zmiany ich przynależności do obszaru prawnego. W takim wypadku wyłącza się prawo do zachowku przewidziane w statucie spadkowym”. Ponadto ust. 2 tego art. stanowi, że „ekspektatywy prawa użytkowania przysługującego małżonkowi pozostającemu przy życiu nie można przeciwstawiać temu, kto odpłatnie i w dobrej wierze nabywa rzecz niepołożoną na obszarze prawnym uznającym to prawo, jeżeli umowa została zawarta poza tym obszarem i nie wskazano w niej na małżeński ustrój majątkowy zbywcy”. Regulację tą dopełnia ust. 3, zgodnie z którym, „prawo użytkowania przysługuje pozostającemu przy życiu małżonkowi także wtedy, gdy wcześniej zmarły małżonek posiadał przynależność do aragońskiego obszaru prawnego”.

5.3.2. Zdolność osobista osób fizycznych i prawnych

Zagadnienie zdolności osobistej osób fizycznych zostało uregulowane w art. 9.1 rozdziału IV hiszpańskiego kodeksu cywilnego. Mając na uwadze treść art. 16.1.1, który stanowi, że w przypadku kolizji praw mogących wynikać z obowiązywania obok siebie na terytorium Hiszpanii różnych porządków prawa cywilnego „statut personalny jest określany przez przynależność do danego obszaru prawa cywilnego”, art. 9.1 należałoby rozumieć w ten sposób, że to „prawo regionalne reguluje zdolność do czynności prawnych i status personalny osoby fizycznej, prawa i obowiązki z zakresu prawa rodzinnego oraz skutki prawne śmierci”. Hiszpański ustawodawca unormował natomiast oddzielnie kwestię zdolności osób prawnych. Zagadnienie to uregulowane zostało w art. 9.11, który w przypadku kolizji norm na tle terytorialnej niejednorodności prawa stanowi: „Statut personalny osoby prawnej określony jest przez jej przynależność regionalną. Statutowi temu podlegają wszelkie kwestie jej zdolności, utworzenia, przedstawicielstwa, funkcjonowania, przekształcenia,

rozwiązania i wygaśnięcia. W razie połączenia spółek o różnej przynależności regionalnej, uwzględnia się ich ówczesne statuty personalne”. Podstawowy problem, jaki pojawia się w tym kontekście, dotyczy przede wszystkim sposobu określenia *vecinidad civil* danej osoby prawnej. Niewątpliwie z treści art. 14.1 kodeksu cywilnego wynika, że determinuje on jedynie sposoby nabycia „przynależności regionalnej” przez osoby fizyczne, tym samym nie można odnieść tej regulacji, nawet w drodze analogii, do nabycia *vecinidad civil* przez osoby prawne. Wydaje się jednak, że w tej sytuacji kluczowe znaczenie ma norma zawarta w art. 28 kodeksu cywilnego, która stanowi, że „korporacje, fundacje i stowarzyszenia uznane przez prawo i mające swą siedzibę na terytorium Hiszpanii, posiadają hiszpańską przynależność państwową, jeśli są osobami prawnymi zgodnie z przepisami niniejszego kodeksu”.

W świetle powyższej regulacji należałoby więc skonstatować, że jakkolwiek o posiadaniu przez dany podmiot osobowości prawnej powinny rozstrzygać przepisy obowiązującego powszechnie kodeksu cywilnego, o jej „przynależności regionalnej”, a co za tym idzie, o jej statucie personalnym, decydują każdorazowe miejsce jej siedziby oraz odpowiednie przepisy prawa regionalnego⁷⁷.

5.3.3. Prawa małżeńskie

Zagadnienie prawa właściwego dla stosunków małżeńskich zostało uregulowane w art. 9.2 i 9.3 rozdziału IV kodeksu cywilnego, jednakże w tym wypadku w pierwszej kolejności należy przywołać *lex specialis* zawartą w art. 16.3. Zgodnie z nią, „skutki małżeństwa zawartego pomiędzy Hiszpanami podlegają prawu właściwemu, wskazanemu według kryteriów ustanowionych w art. 9, a w przypadku jego braku, powszechnemu kodeksowi cywilnemu. W tym ostatnim przypadku pomiędzy małżonkami powstaje ustrój rozdzielności majątkowej, określony przepisami kodeksu cywilnego, jeśli ustrój taki przewidują prawa regionalne obojga z nupturientów”. Regulacja ta powtarza zatem generalną zasadę wyrażoną w art. 16.1, zgodnie z którą prawo właściwe dla rozstrzygania konfliktów norm o charakterze interregionalnym należy określać według przepisów zawartych w rozdziale IV, ale oprócz tego, uzupełnia ją o dodatkowe reguły pomocnicze. Zgodnie bowiem z treścią art. 9.2, „skutki małżeństwa podlegają wspólnemu prawu osobistemu małżonków z chwili jego zawarcia, w przypadku jego braku zaś — prawu osobistemu lub prawu miejsca zwykłego pobytu jednego z nich, wskazanego przez obu

⁷⁷ J.A. Tuero, J.N. Yárnoz: *Anuario de derecho Aragonés: La vecindad o condición civil de las personas jurídicas, especialmente en el Derecho Foral de Navarra*. Saragossa 1972—1973, s. 257.

małżonków w dokumencie poprzedzającym zawarcie małżeństwa. Gdy prawa właściwego nie można ustalić w żaden z powyższych sposobów, skutki małżeństwa podlegają prawu wspólnego miejsca zwykłego pobytu małżonków z chwili bezpośrednio po jego zawarciu, a w przypadku jego braku prawu miejsca zawarcia małżeństwa”.

Dodatkowo akapit 2 art. 9.2 stanowi — „nieważność, separacja i rozwód podlegają prawu określonemu w art. 107 kodeksu cywilnego”. W świetle tej regulacji, unieważnienie małżeństwa i jego skutki podlegają prawu właściwemu dla jego zawarcia, separacja i rozwód zaś podporządkowane zostały wspólnemu prawu osobistemu małżonków z chwili wniesienia pozwu, a w przypadku niemożliwości jego ustalenia kolejno prawu wspólnego miejsca zwykłego pobytu małżonków z tej samej chwili oraz prawu ostatniego wspólnego miejsca ich zwykłego pobytu.

Ponadto, zgodnie z art. 9.3 kodeksu cywilnego, „małżeńskie umowy majątkowe, które ustanawiają, zmieniają lub znoszą małżeński ustrój majątkowy, są ważne, jeśli pozostają w zgodzie bądź z normami regulującymi skutki zawarcia małżeństwa, bądź z normami prawa osobistego lub prawa miejsca zwykłego pobytu któregośkolwiek z małżonków”. Wydaje się, że regulacja ta stanowi wyraz dążenia ustawodawcy hiszpańskiego do zagwarantowania ważności majątkowych umów małżeńskich w możliwie najszerszym zakresie, tym samym podkreśla on, jak doniosłą rolę w hiszpańskim systemie prawa prywatnego odgrywa zasada autonomii woli stron⁷⁸.

Na uwagę zasługuje także kwestia formy zawarcia małżeństwa. Zgodnie z wcześniejszymi spostrzeżeniami, konstytucja hiszpańska z 1978 r. w art. 149 ust. 1 pkt 8 stanowi, że kompetencja do uchwalania praw odnoszących się do „stosunków cywilnoprawnych dotyczących form małżeństwa” zostaje zastrzeżona na wyłączność dla władzy centralnej. W świetle powyższej regulacji, wspólnoty autonomiczne pozbawione zostały przywileju stanowienia w tym zakresie partykularnych norm prawa foralnego, co wobec jednakowego unormowania tego zagadnienia w obowiązującym powszechnie kodeksie cywilnym sprawia, że za bezcelowe należy uznać uchwalanie w tym aspekcie norm kolizyjnych.

5.3.4. Stosunki między rodzicami a dziećmi

Treść norm kolizyjnych wskazujących prawo właściwe w zakresie spraw dotyczących stosunków między rodzicami a dziećmi ulegała w ostatnich latach wielu modyfikacjom. Najważniejsza z nich, zmieniająca w całości brzmienie art. 9.4 kodeksu cywilnego, miała miejsce 11 li-

⁷⁸ Zob. C. Tobeñas: *Derecho civil...*, s. 679.

stopada 1987 r. Zgodnie z poprzednio obowiązującą wersją tego przepisu, pochodzenie dziecka oraz relacje pomiędzy rodzicami a dziećmi podlegały każdorazowo prawu ojczystemu ojca, a w przypadku niemożności jego ustalenia — prawu ojczystemu matki. W świetle znowelizowanej wersji art. 9.4, ten zakres spraw, poszerzony dodatkowo o zagadnienia związane z przysposobieniem, został natomiast podporządkowany prawu osobistemu dziecka, w sytuacji zaś, gdy okaże się ono niemożliwe do ustalenia — prawu miejsca jego zwykłego pobytu.

W dalszej kolejności art. 9.5 kodeksu cywilnego stanowi, że regulacja adopcji międzynarodowej podlega uchwalonej w 2007 r. Ustawie o adopcji międzynarodowej⁷⁹. Wydaje się jednak, że w świetle normy zawartej w art. 9.4, której hipoteza obejmuje także sprawy dotyczące przysposobienia oraz wyraźnego ograniczenia zakresu powyższej ustawy jedynie do międzynarodowych aspektów adopcji, należy uznać, że ustanowione przez nią normy kolizyjne nie znajdują zastosowania w przypadku kolizji praw o charakterze interregionalnym.

5.3.5. Opieka i obowiązki alimentacyjne

Zagadnieniu opieki poświęcony został ust. 6 art. 9 kodeksu cywilnego. Zgodnie z pkt. 1 tego artykułu, „opieka i inne zarządzenia dla ochrony osoby niemającej pełnej zdolności do czynności prawnych podlegają prawu personalnemu tej osoby. Tymczasowe i pilne zarządzenia ochronne podlegają jednak prawu miejsca zwykłego pobytu tej osoby”. Na uwagę zasługuje fakt, że regulacja ta, podobnie jak czyniła to polska ustawa o prawie właściwym dla stosunków prywatnych wewnętrznych z dnia 2 sierpnia 1926 r., wzoruje się w tym zakresie na tekstach konwencji haskich z 1902 r.⁸⁰ oraz 1905 r.⁸¹ Ponadto należy stwierdzić, że w kontekście kolizji norm na tle terytorialnej niejednolitości prawa pozbawione znaczenia zostają pkt. 2 i 3 art. 9 ust. 6, które poddają procedurę ustanawiania opieki i innych zarządzeń ochronnych wyłącznie prawu hiszpańskiemu.

W dalszej kolejności, na podstawie art. 9.7 kodeksu cywilnego, „roszczenia alimentacyjne między krewnymi podlegają wspólnemu prawu regionalnemu uprawnionego i zobowiązanego do alimentacji. Stosuje się jednak prawo miejsca zwykłego pobytu osoby wymagającej alimentacji,

⁷⁹ Ley 54/2007 de Adopción Internacional z 28 grudnia 2007 r., BOE z 29 grudnia 2009 r., wersja anglojęzyczna dostępna w Internecie: <http://www.mjusticia.gob.es/cs/Satellite/es/1288774502225/Texto Publicaciones.html>

⁸⁰ Konwencja haska z 1902 r. dotycząca uregulowania opieki nad małoletnimi. Dz.U. 1929, nr 80, poz. 596.

⁸¹ Konwencja haska z 1905 r. dotycząca ubezwłasnowolnienia i analogicznych zarządzeń opiekuńczych. Dz.U. 1929, nr 80, poz. 598.

jeżeli nie może ona uzyskać alimentów według wspólnego prawa regionalnego. W przypadku niemożliwości ustalenia obydwu praw, lub jeżeli żadne z nich nie zezwala na uzyskanie alimentów, stosuje się prawo wewnętrzne władzy rozstrzygającej o roszczeniu”. Ponadto, zgodnie z treścią akapitu 2 art. 9.7, w razie zmiany wspólnej przynależności regionalnej lub miejsca zwykłego pobytu uprawnionego do alimentacji, od chwili w której zmiana ta następuje należy stosować nowe prawo⁸².

5.3.6. Prawo spadkowe

Generalną regułę rozstrzygania kolizji norm w odniesieniu do zagadnień z zakresu prawa spadkowego zawiera omówiony już wcześniej art. 9.1 kodeksu cywilnego. Regulacja ta, uwzględniając podstawową dla tej gałęzi prawa zasadę sukcesji uniwersalnej, ostatecznie zaaprobowaną przez hiszpańską doktrynę oraz jurysprudencję, ulega jednak pewnym modyfikacjom w świetle art. 9.8. Wobec kolizji ustaw wynikających z istnienia na terytorium Hiszpanii różnych porządków prawa cywilnego artykuł ten stanowi, że dziedziczenie podlega prawu regionalnemu spadkodawcy z chwili jego śmierci, bez względu na rodzaj dóbr i miejsce ich położenia. Ponadto rozrządzenia testamentowe i umowy dotyczące spadku, dokonane zgodnie z prawem regionalnym testatora lub rozrządzającego z chwili ich sporządzenia, zachowują swoją ważność także wtedy, gdy statutem spadkowym jest inne prawo. Prawa do zachowku podlegają jednak zawsze temu ostatniemu prawu.

Na uwagę zasługuje także fakt, że w ramach nowelizacji kodeksu cywilnego dokonanej 15 października 1990 r. do art. 9.8 dodano kolejny akapit, na mocy którego prawa przysługujące małżonkowi zmarłego podporządkowane zostały tym samym normom, które regulują skutki ich małżeństwa. Przepisu tego nie stosuje się jednak w przypadku, gdy prowadziłby on do konsekwencji w postaci uszczerbku dla rezerwy należnej zstępny zmarłego.

5.3.7. Prawa rzeczowe

Na wstępie rozważań dotyczących określenia prawa właściwego w przypadku interregionalnej kolizji norm z zakresu prawa rzeczowego należy stwierdzić, że hiszpański kodeks cywilny, inaczej niż czyniła to polska ustawa z dnia 2 sierpnia 1926 r. o prawie właściwym dla stosunków prywatnych wewnętrznych⁸³, nie dokonuje w tym aspekcie rozróżnienia na rzeczy ruchome i nieruchomości. Artykuł 10.1 stanowi

⁸² Zob. C. Tobeñas: *Derecho civil...*, s. 681.

⁸³ Dz.U. nr 101, poz. 580.

co prawda, że „posiadanie, własność i inne prawa na nieruchomościach oraz ich ujawnienie podlegają prawu miejsca, w którym nieruchomości te się znajdują”, ale akapit drugi tego artykułu uzupełnia powyższą normę o stwierdzenie, że „prawo to stosuje się również do rzeczy ruchomych”. Regulacja ta ustanawia generalną zasadę, będącą podstawą rozstrzygania konfliktów norm z zakresu prawa rzeczowego w wymiarze interregionalnym. Kolejne akapity wprowadzają jednak do niej wiele wyjątków i modyfikacji.

W pierwszej kolejności na uwagę zasługuje norma zawarta w akapicie 3 art. 10.1, która ustanawia wytyczne dla ustalenia prawa właściwego w odniesieniu do rzeczy znajdujących się w transporcie. Zgodnie z jej treścią, „dla ustanowienia i przeniesienia praw na rzeczach przewożonych przez granicę uważa się je za położone w miejscu wysłania, chyba że wysyłający i odbiorca uzgodnią w sposób wyraźny lub dorozumiany, że rzeczy te będą uważane za położone w miejscu przeznaczenia”. Należy jednak podkreślić, że użyty przez ustawodawcę hiszpańskiego zwrot „przewożonych przez granicę” na gruncie wewnątrzkrajowego konfliktu norm oznaczać będzie przewóz danej rzeczy na obszar o innym prawie regionalnym niż to, z którego została ona wysłania.

Z kolei na mocy ust. 2 art. 10 „statki morskie, samoloty i środki transportu szynowego oraz wszelkie prawa na nich ustanowione podlegają prawu ich bandery, wpisu lub rejestracji”. W odniesieniu do samochodów oraz innych środków transportu drogowego artykuł ten stanowi jednakże, że podlegają one prawu miejsca, w którym się znajdują. Ostatni wyjątek dotyczy natomiast prawa właściwego dla emisji papierów wartościowych. Zgodnie bowiem z regulacją zawartą w art. 10.3 kodeksu cywilnego, podlega ona każdorazowo prawu miejsca, w którym jest dokonywana.

5.3.8. Zobowiązania

Na gruncie poprzednio obowiązujących przepisów hiszpańskiego prawa prywatnego międzynarodowego, a co za tym idzie także na gruncie norm prawa interregionalnego, problematyka zobowiązań, zarówno *ex delicto*, jak i *ex contractu*, uregulowana była w bardzo lakoniczny sposób. Nie dziwi więc fakt, że w znowelizowanej wersji kodeksu cywilnego hiszpański ustawodawca poświęcił temu zagadnieniu znacznie więcej uwagi⁸⁴.

Hiszpańska doktryna cywilistyczna w odniesieniu do materii zobowiązań kontraktowych zawsze skłaniała się ku jak najszerszemu uwzględnianiu wolnej woli stron stosunku obligacyjnego⁸⁵. Hiszpański

⁸⁴ M. Albaladejo: *Derecho civil I...*, s. 934.

⁸⁵ C. Tobeñas: *Derecho civil...*, s. 682.

ustawodawca respektuje zasadę autonomii woli stron, co odzwierciedla regulacja zawarta w art. 10.5 kodeksu cywilnego, zgodnie z którym zobowiązaniowe stosunki umowne podlegają prawu, któremu strony podporządkowały się w sposób wyraźny, pod warunkiem jednak, że ma ono związek z daną czynnością. W braku takiego prawa podlegają one natomiast wspólnemu prawu regionalnemu stron. Jednakże wobec niemożności ustalenia także tego prawa, jak dalej stanowi art. 10.5, stosunki te podlegają prawu wspólnego miejsca zwykłego pobytu, a w końcu — prawu miejsca zawarcia umowy. Od przedstawionej powyżej generalnej zasady rozstrzygania kolizji praw na tle konfliktów norm o charakterze interregionalnym są jednak pewne wyjątki. W pierwszej kolejności należy jednakże zwrócić uwagę na treść art. 10.10, która podobnie jak treść art. 10.5 ma charakter ogólny i odnosi się do wszystkich norm kolizyjnych z zakresu praw obligacyjnych. Artykuł ten stanowi bowiem, że „prawo właściwe dla stosunku zobowiązaniowego rozciąga się na przesłanki jego wykonania i skutki niewykonania, jak też na wygaśnięcie tego stosunku. Sposób wykonania podlega jednak prawu miejsca wykonania, jeżeli prawo to wymaga współdziałania sądu lub administracji”⁸⁶. Pierwszy z wyjątków od generalnej zasady określonej w art. 10.5 hiszpańskiego kodeksu cywilnego ustanawia już drugi z jego akapitów. Na jego podstawie, w przypadku braku wyraźnego wyboru prawa dokonanego przez strony stosunku obligacyjnego, do umów dotyczących nieruchomości stosuje się prawo miejsca ich położenia, do umów sprzedaży rzeczy ruchomych zawieranych w placówkach handlowych zaś — prawo miejsca ich siedziby. Zasada ta zdaje się potwierdzać ogólną tendencję, charakterystyczną nie tylko dla hiszpańskiego międzynarodowego i interregionalnego prawa prywatnego, zgodnie z którą dla czynności prawnych, których przedmiotem są nieruchomości, prawo właściwe powinno być określane na podstawie kryterium miejsca ich położenia.

Kolejny z wyjątków dotyczy stosunków obligacyjnych wynikających z umowy o pracę. Zgodnie bowiem z art. 10.6, w przypadku, gdy strony nie dokonały wyraźnego wyboru prawa, zobowiązanie to podlega prawu miejsca świadczenia pracy (*lex locus executionis*). Odrębną regulację hiszpański ustawodawca przewidział także dla umowy darowizny. Na mocy art. 10.7 podporządkował bowiem ten stosunek obligacyjny prawu personalnemu darczyńcy.

W zakresie zobowiązań pozaumownych hiszpański ustawodawca opowiedział się za poddaniem tych stosunków obligacyjnych prawu miejsca nastąpienia zdarzenia, z którego one wynikają. Ponadto, zgodnie z aka-

⁸⁶ Ibidem.

pitami 2 i 3 art. 10.9, prowadzenie cudzych spraw bez zlecenia podlega prawu miejsca, w którym prowadzący te sprawy głównie działa, a bezpodstawne wzbogacenie — prawu, na podstawie którego nastąpiło przejście wartości majątkowej do majątku dłużnika.

Ostatni z ustępów art. 10 kodeksu cywilnego został natomiast poświęcony kwestii przedstawicielstwa ustawowego oraz pełnomocnictwa. Zgodnie z brzmieniem tego przepisu, pierwsza z nich podporządkowana została prawu właściwemu dla stosunku prawnego, z którego wynikają uprawnienia przedstawiciela. Z kolei pełnomocnictwo w braku wyraźnego wyboru prawa podlega każdorazowo prawu państwa, w którym przyznane uprawnienia są realizowane.

5.3.9. Forma czynności prawnych

Ostatnim zagadnieniem uregulowanym przez hiszpańskiego ustawodawcę w rozdziale IV kodeksu cywilnego, istotnym także z punktu widzenia rozstrzygania kolizji norm na tle terytorialnej niejednorodności prawa, jest kwestia formy czynności prawnych. W świetle art. 11.1, uzupełnionego przez regulację zawartą w art. 16.1, należy stwierdzić, że forma i formalności dotyczące umów, testamentów oraz innych czynności prawnych podlegają prawu regionu, w którym się ich dokonuje. Zgodnie z wcześniejszymi uwagami, poza zakresem tej normy znajduje się natomiast zagadnienie formy małżeństwa, którego regulacja, na podstawie art. 149 ust. 1 pkt 8 konstytucji z 1978 r., została zastrzeżona wyłącznie na rzecz władzy centralnej, czego bezpośrednim skutkiem jest jednakowe unormowanie tej kwestii na terenie całego kraju, a co za tym idzie, brak konieczności stosowania w tym aspekcie norm kolizyjnych prawa interregionalnego.

W odniesieniu do czynności, o których mowa w zdaniu pierwszym art. 11.1, należy ponadto stwierdzić, że zachowują one swoją ważność także wtedy, gdy dokonano ich w formie i zgodnie z formalnościami wymaganymi przez prawo właściwe dla ich treści, a także jeżeli zostały dokonane zgodnie ze statutem personalnym rozrządzającego lub wspólnym statutem personalnym uczestników danej czynności. Oddzielnie hiszpański ustawodawca uregulował natomiast kwestię formy umów, których przedmiotem są nieruchomości. Dopuścił bowiem w tym przypadku możliwość uznania takiej czynności za ważną, jeśli dokonano jej w formie określonej prawem miejsca położenia nieruchomości.

Na uwagę zasługuje ponadto treść ust. 2 art. 11 kodeksu cywilnego. Zgodnie z jego brzmieniem, jeżeli prawo właściwe dla treści czynności lub umów wymaga do ich ważności określonej formy lub spełnienia odpowiednich formalności, to prawo to stosuje się zawsze, również w wy-

padku, gdy dokonywane są one za granicą. Należy jednak podkreślić, że wobec postanowień art. 16.1 treść powyższej normy odnosi się do formy i formalności związanych z czynnościami prawnymi dokonanymi na obszarze, na którym obowiązuje inne prawo regionalne niż to, które jest właściwe dla oceny ich treści.